

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

ВЕРБОВА ВАЛЕРІЯ ЮРІЇВНА

Допускається до захисту:
в.о. завідувача кафедри
міжнародних відносин і зовнішньої
політики,
д.е.н., доцент
_____ В.В. Лимар
«_____» _____ 2022 р.

ЕКОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ

Спеціальність 291 Міжнародні відносини, суспільні комунікації та
регіональні студії

Кваліфікаційна (бакалаврська) робота

Керівник:
Богінська І. В., доцент кафедри
міжнародних відносин і
зовнішньої політики, к. і. н.

Оцінка: ____ / ____ / ____

(бали за шкалою ЄКТС/за національною шкалою)

Голова ЕК: _____
(підпис)

АНОТАЦІЯ

Вербова В. Ю. Екологічний вимір зовнішньої політики. Спеціальність 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії», освітня програма «Міжнародні відносини». Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця, 2022.

В даній роботі розглядається та аналізуються проблеми політики щодо екологізації міжнародних відносин, оскільки дане питання є дійсно актуальними сьогодні, коли світ знаходиться в стані постійних конфліктів та суперечок між державами.

Розглядається міжнародна екологічна політика розвинених країн, які використовують екологізацію міжнародних відносин у власних цілях. Виділено трансформацію підходів щодо глобальної екологічної безпеки та обґрунтовано важність впливу політичних проблем на глобальну екологічну безпеку. Окреслено сутність концепції глобальної екологічної безпеки, розглянуто основні категорії політичних проблем глобальної екологічної безпеки, визначено чинники зростання загроз глобальній екологічній безпеці та виділено основних геополітичних суб'єктів глобальної екологічної безпеки. Також представлено дослідження впливу політичних проблем на глобальну екологічну безпеку, особливості їх проявів та чинники зростання загроз навколишньому середовищу з боку геополітичної ситуації.

Дослідження завершується наданням низки рекомендацій щодо політики в кожній з цих проблемних сфер.

Ключові слова: екологізація міжнародних відносин, глобальна екологічна безпека, сталий розвиток, екологія, глобалізація, політичні проблеми, навколишнє середовище.

ANNOTATION

Verbova V. Environmental dimension of foreign policy. Specialty 291 “International Relations, Public Communications and Regional Studies”, specialization “International Relations“. Vasyl` Stus Donetsk National University, Vinnytsia, 2022.

This paper examines and analyzes the problems of environmental policy in international relations, as this issue is really relevant today, when the world is in a state of constant conflict and disputes between states.

The international environmental policy of foreign states that use the greening of international relations for their own purposes is considered. The transformation of approaches to global environmental security is highlighted and the importance of the influence of political issues on global environmental security is substantiated. The essence of the concept of global environmental security has been outlined, the main categories of political problems of global environmental security have been considered, the factors of growth of threats to global environmental security have been identified and the main geopolitical subjects of global environmental security have been highlighted. The study of the influence of political problems on global environmental security, peculiarities of their manifestations and factors of growth of threats environment from the geopolitical situation.

The study concludes by providing a number of policy recommendations in each of these problem areas.

Keywords: ecologization of international relations, global environmental security, sustainable development, ecology, globalization, political problems, environment

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН.....	7
1.1 Наукові розробки сутності та мети екологічної політики.....	7
1.2 Екологічні проблеми, як фактор впливу на систему міжнародної політики.....	14
РОЗДІЛ 2. МІЖНАРОДНА ПОЛІТИКА В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОГО ЕКОЛОГІЧНОГО ВИКЛИКУ.....	20
2.1 Американсько-Китайські протиріччя: екологічний вимір	20
2.2 Співпраця провідних держав в контексті розвитку «зеленої економіки»....	25
2.3 Екологічний чинник у протистоянні країн Близького Сходу.....	31
РОЗДІЛ 3. ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ЕКОЛОГІЧНОГО УСВІДОМЛЕННЯ В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН.....	39
3.1 Нормативно-правове, інституційне забезпечення та інструменти екологічної дипломатії.....	39
3.2 Екологічні проблеми України в зовнішній політиці	47
ВИСНОВКИ.....	53
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	55

ВСТУП

Глобалізаційні процеси є об'єктивним явищем сучасного світу. Почавши з економічних відносин, глобалізаційні процеси охопили й інші сфери життя, зокрема та відносини із захисту навколишнього середовища. Для того, щоб мінімізувати свої ризики за цих умов, держави мають грамотно вибудовувати свою міжнародно-правову політику у відносинах. Тому необхідний пошук нових підходів до участі держав у подібних відносинах та нові засоби реалізації їх міжнародно-правової політики.

Актуальність. Швидкий і потужний науково-технічний та соціальний розвиток у XX ст. спричинив масштабні соціальні, екологічні та економічні трансформації. Водночас, сучасна глобальна криза засвідчила неспроможність глобалізації з її рушійними силами, спрямованими на політику заміщення держав і національних господарських систем наднаціональними інститутами і проголошенням провідної ролі ринку та його принципів. Отже, стан глобалізації на сьогодні кризовий.

На сьогодні, у сучасному світовому економічному просторі особливої гостроти та актуальності набувають питання міжнародної екологічної безпеки. Вони характеризуються новим виміром і глобальним значенням у контексті стратегій реалізації концепції сталого розвитку, що передбачає створення прогресивної моделі економічного зростання з урахуванням засад справедливості збереження та розподілу екологічного ресурсу задля безпеки розвитку сучасного та майбутнього поколінь людства. Управління економічними процесами не може відбуватися без врахування екологічних наслідків, а оцінка ефективності має бути комплексною і враховувати соціальну, економічну і екологічну складові.

Теоретичним та методологічним проблемам присвятили свої праці В. Андронов, О. Веклич, Б. Воронович, І. Драган, В. Кравців, О. Лазор, О. Мордвінов, Г. Серов, Л. Стасюк, Т. Трифонова. державна екологічна політика М. Шапочка, В. Шевчук, Л. Якушенко, Л. Яценко та ін.

Мета роботи – визначити в чому полягає екологічна складова в конфліктах інтересів провідних держав світу.

Завдання:

- дослідити наукові розробки сутності та мети екологічної політики;
- визначити екологічні проблеми, як фактор впливу на системуміжнародної політики;
- проаналізувати Американсько-Китайські протиріччя в екологічному вимірі;
- дослідити співпрацю провідних держав в контексті розвитку «зеленої економіки»;
- визначити екологічний чинник у протистоянні країн Близького Сходу;
- дослідити нормативно-правове, інституційне забезпечення та інструменти екологічної дипломатії;
- встановити екологічні проблеми України в зовнішній політиці.

Об’єктом дослідження є інструменти екологізації зовнішньої політики.

Предмет дослідження – процес екологізації міжнародних відносин.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості застосування отриманих висновків для рекомендацій при впровадженні дієвої зовнішньоекономічної політики, безпекової ситуації та транснаціональних ідей, зокрема у питаннях екологічної політики та безпеки.

В роботі було використано такі **методи**: дослідження як спостереження, аналіз, систематизація і узагальнення, метод кількісного та статистичного аналізу, методи індукції й дедукції.

Інформаційна база роботи це періодичні, статистичні видання, звіти національної служби статистики, навчальні посібники та підручники, аналітичні огляди даного питання, наукові публікації вітчизняних та зарубіжних авторів.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури (50 найменувань). Загальний обсяг роботи 59 сторінок, 2 рисунки, 1 таблиця.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

1.1 Наукові розробки сутності та мета екологічної політики

Наприкінці 2015 р. у Парижі пройшов кліматичний саміт ООН, на якому глави держав та урядів розглянули екологічні проблеми як найактуальніші, ставлячи їх у низку викликів безпеки суспільства, таких як терористична загроза та фінансові проблеми. У Паризьку угоду включені статті, що закріплюють адекватний облік лісового фактора та значення глобальної адаптації всіх країн до змін клімату. Паризька угода щодо клімату набула чинності 4 листопада 2016 року. Цей документ змінить Кіотський протокол, термін дії якого закінчиться у 2020 році.

Дефініція "стійкий розвиток" містить визначення двох основних складових:

- 1) потреб найбідніших верств населення, які мають бути предметом першочергового рішення;
- 2) обмежень, зумовлених станом технології та організацією суспільства, що накладаються на здатність навколишнього середовища задовольняти нинішні та майбутні потреби [1].

Завдання визначення стійкості неспроможне вирішуватися у межах аналізу лише системи. В силу цього під системою розумітимемо «безліч об'єктів разом із відносинами... між об'єктами та їх атрибутами (Властивості)» [2, с. 252]. Кожна із систем (макросистема, мезосистема, мікросистема, наносистема) не тільки розвивається як самостійна система, вони тісно взаємодіють між собою. Взаємозалежність систем безпосередньо впливає на бізнес-простір, визначаючи правила гри та створюючи нові його виміри. Це сприяє придбанню системою нової якості, що зміцнює її життєстійкість в умовах турбулентного зовнішнього середовища.

Система взаємодії суб'єктів і об'єктів бізнес-простору мають чітку вертикаль ієрархії щодо статусу та поширення результатів їх діяльності (від макрорівня до нанорівня).

Держава та її суб'єкти у вигляді правових інструментів вибудовує умови для конструктивної діяльності на мікрорівні всіх економічних суб'єктів.

Отже, наступним рівнем виступає наносистема, яка представлена насамперед самою людиною. Людина є складною наносистемою, управління якою не допускає спрощення методології його пізнання та моделювання поведінки. «Людина є, звичайно, система ..., як і будь-яка інша в природі, що підпорядковується неминучим і єдиним для всієї природи законам, але система у горизонті нашого наукового бачення, єдина по високому саморегулюванню ...система дуже саморегулюється, сама себе підтримує, відновлює, поправляє і навіть удосконалює» [11].

Концепція стійкості є у життєдіяльності людини. При цьому людина як індивід і член певної соціальної групи, що ідентифікує себе з різними територіями.

Ефективне функціонування будь-якої економічної системи (держави, регіону, економічного суб'єкта, людини) в умовах висококонкурентних ринків неможливо без аналізу перспектив розвитку, прогнозування результатів дій. Стійкий розвиток країни, національна безпека, висока якість та рівень життя населення можна гарантувати тільки при обов'язковому збереженні природних систем та безперервній підтримці стабільності довкілля.

За словами Л. Мельника та М. Капса, шляхом управління природними ресурсами, діяльність держави спрямована на організацію раціонального використання та відтворення природних ресурсів, охорони навколишнього середовища, а також забезпечити закон екологічних відносин [9]. Вчений О. Лірик каже, що економічні та природні ресурси означають, що вплив на навколишнє середовище суспільства, зокрема за його захист, раціональне використання та відтворення, а також економічний як процес у сфері екології та природних ресурсів,

тобто законність установ: державних та громадських інституцій - виконувати певні функції, а саме: законодавчу, організаційну та регуляторну, координації та контролю [2].

На думку Д. Ветвицького, екологічну політику можна представити як систему цілей та діяльності органів державної влади та управління з метою забезпечення безпеки навколишнього середовища держави та задоволення екологічних потреб населення. Одночасно беручи до уваги глобальну екологічну політику, автор дійшов висновку, що екологічна політика держави - це сукупність інструментів та заходів для суспільства та держави щодо захисту та оздоровлення довкілля, ефективно поєднуючи природу та охорону навколишнього середовища та забезпечити нормальне життя, яке передбачає два заходи, включаючи регулятивний та нормативний [10]. Вчений О. Мягченко вважає, що екологічна політика держави - це система заходів щодо запобігання негативному впливу суспільства на природу [11].

Одним із пріоритетів національної екологічної політики є створення системи ефективного цілеспрямованого формування екологічної культури різних категорій населення з використанням для цього всіх можливих інструментів та інституцій.

Для реалізації цього пріоритету необхідно забезпечити вирішення наступних завдань 1. формування у населення системи уявлень про цінність природних ресурсів, про основні положення стратегії сталого розвитку, про проблеми підтримки здоров'я середовища і таке інше;

2. формування гуманного ставлення до природи, що забезпечує психологічне включення тварин та рослин у сферу дії етичних норм;

3. освоєння населенням екологічно безпечних способів природокористування;

4. навчання людей усвідомленому використанню унікального потенціалу, який укладений у духовному спілкуванні зі світом природи, для власного особистісного розвитку;

5. формування у людей потреби в активній особистій підтримці ідей сталого розвитку та підтримання здоров'я середовища.

Захист навколишнього середовища є найчастіше декларованим спонукальним мотивом «енергетичного переходу». Йдеться, перш за все, про захист клімату: оскільки лівова частка глобальних викидів парникових газів (ПГ) припадає на спалювання викопних видів палива, останні стають основним об'єктом критики, у той час як «зелені» енергоносії розглядаються як екологічно прийнятна альтернатива.

Міжнародно-правовими засобами захисту клімату є основоположна Рамкова конвенція ООН про зміну клімату 1992 р. (далі —РКЗК), укладений у її розвиток Кіотський протокол 1997 і «активізує її здійснення», Паризька угода 2015 р. Ці міжнародні кліматичні угоди засновані на принципі загальної, але диференційованої відповідальності, який передбачає облік рівня економічного розвитку та відводить розвиненим державам ключову роль у боротьбі з глобальним потеплінням.

РКЗК має на меті «добитися... стабілізації концентрацій парникових газів в атмосфері на такому рівні, який не допускав би небезпечного антропогенного впливу на кліматичну систему» (ст. 2).

Кіотський протокол встановлює для розвинених країн і держав з перехідною економікою індивідуальні кількісні зобов'язання щодо скорочення викидів ПГ, які можуть виконуватися в в тому числі за допомогою так званих механізмів гнучкості¹²; один із них (механізм чистого розвитку) передбачає реалізацію проектів зі скорочення викидів або збільшення поглинання ПГ у країнах, що розвиваються.

Паризька угода, яка з початку 2021 р. замінить Кіотський протокол, як загальну кліматичну мету, проголошує утримання зростання глобальної середньої температури набагато нижче 2 °С понад доіндустріальний рівень і додасть зусиль для обмеження зростання температури завбільшки 1,5 °С (ст. 2 (1)).

Фактори розвитку та загрози політиці загальної безпеки держави переплітаються, взаємодіють та взаємозалежать на різних рівнях управління економікою – національному, регіональному та світовому. Одним із напрямків державного політики у сфері національної безпеки є безпека геополітична, що є процес управління, при якому державні та недержавні органи забезпечують контроль та нагляд за ресурсами земного, водного, повітряно-космічного та інформаційного простору своєї країни [4].

У зв'язку з цим комплекс з реалізації політики безпеки має бути спрямований на ефективне використання зовнішньоекономічного потенціалу країни, розвиток експортно орієнтованого виробництва та транскордонного співробітництва, включаючи реалізацію регіональних міждержавних проектів, формування сприятливого сталого інвестиційного клімату через планомірне досягнення стратегічних та тактичних цілей функціонування та розвитку зовнішньоекономічної та внутрішньої соціально-економічної системи держави.

Запущена під егідою ООН у 2017 р. ініціатива розробки Глобального пакту для навколишнього середовища, покликаною впровадити єдине зведення обов'язкових універсальних матеріально-правових екологічних стандартів, у тому числі у сфері захисту клімату, знаходиться на ранніх етапах обговорення і судити про її практичну здійсненність є передчасним.

Правозастосовна практика показує, що свобода дій держав при застосуванні винятків з екологічних мотивів суттєво обмежена насамперед зазначеними вище вимогами вступної частини ст. XX ГАТТ, які підлягають доведенню на другому етапі тесту. Найважливішим для розуміння ст. XX ГАТТ є рішення

Апеляційного органу у справі «США — імпорт креветок», яким, з одного боку, вперше було визнано право держав застосовувати односторонні екологічні заходи транскордонного характеру, що обмежують торгівлю, а з іншого — визначено вельми жорсткі рамки для реалізації цього права³⁷. Виходячи з цього рішення, односторонні обмежувальні заходи екологічного характеру допустимі лише тоді, коли їх запровадження передусь безрезультатне

завершення сумлінних міжнародних переговорів щодо вирішення відповідної екологічної проблеми та коли за їх застосуванні враховуються умови, що переважають в країнах, що експортують, що виключає можливість автоматичного розповсюдження внутрішніх екологічних стандартів держави-імпортера за його межі.

У розвинених країнах світу, наприклад, у країнах G-7, відбуваються процеси реконструкції виробництва, що передбачають зміну всіх його структур та втілює нові форми його екологізації. При цьому забезпечується еколого-економічна ефективність процесів виробництва, розподілу, обміну та споживання природно-ресурсного потенціалу.

Активізація процесів екологізації зовнішньої політики за останні десятиліття стала причиною формування нових тенденцій/трендів:

1. перетворення екології на предмет дискусій та обговорень глобального масштабу;
2. якісна трансформація технологічної основи економіки: екологічно орієнтовані технології стають головною ланкою науково-технічного прогресу;
3. нові критерії соціально-економічного розвитку: від валових показників – до характеристик якості довкілля;
4. радикальна перебудова інституційної системи економіки з урахуванням вирішального значення екологічних ризиків та викликів;
5. екологічна модернізація економіки та її соціальні наслідки.

Одними з основних факторів, що сприяють екологічній модернізації економіки та суспільства, є державне регулювання, безумовно є найбільш дієвим важелем інституційно-політичного сценарію екологічної модернізації [3, с. 10-11]. Найважливішими складовими системної екологічної модернізації

є: прагнення до створення принципово нових, ресурсозберігаючих, маловідходних або безвідходних технологій, пошуки шляхів надійного поховання усіляких смертоносних відходів, розробка ефективних методів запобігання та очищення природного середовища від різного виду промислових забруднень. Для ефективного вирішення всіх цих завдань планетарного

масштабу необхідні величезні фінансові та матеріальні (технологічні) засоби, зусилля безлічі вчених-фахівців самого різного профілю, співробітництво держав як на двосторонній, так і на багатосторонній основі. В даний час людство знаходиться в небезпечній біфуркаційної (невелика зміна параметрів призводить до якісного зміни поведінки рішень) ситуації. Реальність, що характеризується, як можливістю подальшого прогресу нинішньої цивілізації, так і її загальна загибель [4, с. 487-488].

У розвинених країнах світу багато проведених у рамках державної екологічної політики заходів націлені на формування екологічної культури населення, а також присвячені питанням екологічної освіти та виховання. У їх ряду особливо виділяється Німеччина, уряд якої протягом останніх десятиліть проводить цілеспрямовану роботу з екологізації своєї політики. В зв'язку з цим досвід Німеччини є передовим, екологічно орієнтованим, він успішно поєднується з гігантським економічним зростанням, що приносить значні доходи. Зостаннім часом Німеччина стала однією з провідних держав Європейського Союзу щодо впровадження та розвитку відновлюваної енергетики, просування «зелених» технологій.

Екологічна політика Німеччини враховує інтереси як економічного розвитку, так і охорони навколишнього середовища; при цьому в природоохоронному законодавстві Німеччини підкреслюється, що головний пріоритет екологічної політики – формування екологічної свідомості та світоглядних установок особистості.

Таким чином, у юридичному сенсі чинні міжнародні кліматичні угоди не регулюють енергетичні відносини, не торкаються суверенних прав держав на визначення складу своїх енергетичних балансів і не передбачають пріоритет будь-яких джерел енергії.

Екологічна стратегія сучасного розвитку спрямована на просування принципів природо-ощадної економіки, що включає в себе інтеграцію економічних інтересів та екологічних орієнтирів підприємств. Екологічні

стратегії відповідають принципам економіко-екологічного підходу до розвитку економіки та суспільства.

Варто також зазначити, що екологічна модернізація передбачає активізацію інвестицій у високотехнологічні галузі з метою екологічної оптимізації системи виробництва. Крім того, необхідно формування нової ідеології управління природоохоронною діяльністю, яка б дозволила: побудувати гнучку та ефективну систему втручання держави у механізми формування екологічної політики різних рівнях управління; досягти високого рівня екологічної свідомості населення.

1.2 Екологічні проблеми, як фактор впливу на систему міжнародної політики

Сучасна система міжнародних відносин представлена не так національними кордонами, скільки поділом на «зону світу», представлену країнами Заходу та «зону конфлікту», яку представляють держави Сходу та Півдня.

І якщо держави Заходу більше спантеличені такими проблемами, як сепаратизм, екстремізм та тероризм, то країни «зони конфлікту» зайняті нарощуванням свого збройного потенціалу [5, 6].

Парадоксальність сучасних міжнародних відносин полягає в тому, що існує чітка суперечність між наполегливим прагненням західних країн до максимального забезпечення своєї ресурсної безпеки за рахунок обмеження суверенітету інших країн, які мають таку необхідність. Яскравими прикладами у цих дискримінаційних взаємовідносинах виступає політика Заходу, спрямована проти Іраку та Лівії у вигляді прямої військової агресії та фактичної окупації цих держав.

Одним із напрямків державного політики у сфері національної безпеки є безпека геополітична, що є процес управління, при якому державні та

недержавні органи забезпечують контроль та нагляд за ресурсами земного, водного, повітряно-космічного та інформаційного простору своєї країни [4].

Фактори розвитку та загрози політиці загальної безпеки держави переплітаються, взаємодіють та взаємозалежать на різних рівнях управління економікою – національному, регіональному та світовому.

У зв'язку з цим комплекс з реалізації політики безпеки має бути направлений на ефективне використання зовнішньоекономічного потенціалу країни, розвиток експортно орієнтованого виробництва та транскордонного співробітництва, включаючи реалізацію регіональних міждержавних проектів, формування сприятливого сталого інвестиційного клімату через планомірне досягнення стратегічних та тактичних цілей функціонування та розвитку зовнішньоекономічної та внутрішньої соціально-економічної системи держави.

Створенням сприятливих умов для розвитку економіки досягається підвищення рівня конкурентоспроможності країни, що забезпечує економічну безпеку держави через достатнє забезпечення ресурсами необхідного рівня національної безпеки.

Відповідно до стратегії національної безпеки, в системі економічної безпеки включені всі види безпеки, які передбачаються нормативно-правовими актами: економічна, фінансова, інформаційна, фондова, кадрова, громадська, ресурсна, валютна, цінова, державна, енергетична, екологічна, транспортна, а також безпека особистості.

Отже, і зміцнення економічної безпеки держави має бути комплексним і полягати в об'єктивній розстановці стратегічних пріоритетів в умовах сучасності з особливим акцентом на всі тактичні процеси та оперативні підпроцеси [9].

Ресурсні проблеми торкаються інтересів широкого кола економічних суб'єктів, так як носять транскордонний характер, а отже, для їх вирішення потрібні інституційні підходи. Пов'язано це насамперед із проявом таких факторів, як:

- прогресуюча обмеженість більшості природних ресурсів;

- загострення різних форм конкурентної боротьби за сировинну та енергетичну ресурсну основу;
- ризик виникнення геополітичних і навіть збройних конфліктів як наслідок нерівномірного розподілу ресурсів та відсутності чітко позначених правил координації дій міжнародного співробітництва у сфері ресурсокористування.

Протиріччя, що супроводжують сучасний етап розвитку соціально економічних систем, що виникають між формами залучення та використання природно-ресурсного потенціалу, рівнем ресурсної та економічної безпеки, а також потребами та можливостями економічного зростання. Процес глобалізації поряд з позитивним впливом на соціально-економічний розвиток (у формі динамічного розвитку міжнародного співробітництва, обміну досягненнями в інформаційних та високих технологіях, стрімких проривах науково-технічного прогресу) одночасно вніс у світову спільноту та негативну лінію у вигляді зростання динаміки міжнародних військово-політичних конфліктів через таке ж динамічного зростання потреби у ресурсах.

Донедавна до природних ресурсів були віднесені «об'єкти природної природного середовища, що користуються попитом та економічно рентабельні для видобутку (виробництва) та збуту в необробленому вигляді або після мінімальної обробки». Але на сьогоднішній день більш прийнятна і відображає дійсність наступна трактування, дане ОЕСР у 2015 р.: «термін "природні ресурси" позначає відновлювані та невідновлювані запаси ресурсів у природі (мінеральні ресурси, енергетичні ресурси, ґрунтові ресурси, водні ресурси та біологічні ресурси)».

Парадокс регулювання природокористування полягає в тому, що цей процес здійснюється шляхом застосування суто економічного механізму – як сукупності заохочувальних, примусових та компенсаційних заходів з метою на поведінка людей у сфері виробництва товарної продукції та способів створення матеріальної зацікавленості товаровиробників та інших учасників процесу матеріального виробництва у дотриманні екологічних вимог [21]. Тобто в

даному випадку мова не йдеться про формування у товаровиробників зацікавленості у раціональному природокористуванні та у охороні природи. При цьому цей аспект стосується країн як з планової, так і ринкової економікою.

Земельний ресурсний конфлікт. До основних ризиків виникнення подібного типу конфлікту можна віднести: неврегульованість законодавств щодо закріплення прав власності та дозволів на розвідку, розробку та використання як на національному, так та на міжнародному рівнях; неврегульованість процедур управління транскордонними земельними ресурсами, які особливо важливі у питаннях забезпечення ресурсної безпеки, оскільки існує ризик перерозподілу власності, що під контролем суб'єктів інших держав; проблеми з розробкою та впровадженням механізмів та інструментів рентних відносин в області землекористування (особливо в тих, що розвиваються країнах).

Водний ресурсний конфлікт. Цей вид конфлікту виникає під впливом таких факторів, як: фізична обмеженість водних ресурсів; протиріччя, що виникають при використанні водних ресурсів між двома чи більше суб'єктами; відсутність альтернативних джерел водних ресурсів (наприклад, опріснення води або наявність ресурсу у вигляді підземних вод); небажання сторін вибудовувати неконфліктну політику щодо спільного використання (Споживання) водних ресурсів.

Також слід зазначити, що іноді водний ресурсний конфлікт виникає не внаслідок дефіцитності, а через неефективність використовуваних механізмів та інструментів управління та розподілу. Як правило, це відбувається через обмеженість інституційних можливостей, при неврегульованості майнових прав або недостатньої прозорості процедур управління. Серед інших причин можна назвати недосконалість процедур розподілу та оцінки використання водних ресурсів.

Існуючий дефіцит водних ресурсів або загроза його виникнення спонукають водозабезпечених країн та країн з водним дефіцитом виробляти

водозберігаючі стратегії для своїх національних економік з метою отримання максимальної ефективності та віддачі від водокористування. Так, наприклад, для збереження свого водного потенціалу такі водозабезпечені країни, як Австралія, Аргентина, Бразилія, Канада, США здійснюють значний обсяг експорту водоємних видів продукції (сільгосппродукція, водозберігаючі технології та промислове обладнання).

Таким чином, через кінцеву продукцію відбувається непряме «транспортування» надлишку водних ресурсів. Зі свого боку вододефіцитні країни (такі як Японія, Південна Корея, Італія, Великобританія, Німеччина, Ізраїль, країни Середнього та Близького Сходу) імпортують водоємну продукцію з метою економії своїх обмежених водних ресурсів. Подібним чином відбувається певна віртуалізація "торгівлі водою" [11].

Мінеральний ресурсний конфлікт. Причини виникнення: обмеженість цього виду ресурсів; найвища матеріальна цінність серед усіх природних ресурсів і, як наслідок, боротьба за володіння (використання) з метою отримання значної економічної вигоди; значний ризик корупційних схем при продажу, перерозподілу або використання; ресурсна залежність національної економіки і, як наслідок, уповільнення темпів соціально-економічного розвитку [18].

Лісовий ресурсний конфлікт. Виникнення цього типу конфлікту можливо за наявності історичних та етносоціальних факторів.

Безпосередньо лісовий ресурс ніколи не був єдиною причиною конфлікту, зазвичай будучи однією з ланок конфронтації економічної, політичної чи соціальної. Відносна конфліктогенність лісового ресурсу у порівнянні з мінеральними, водними, земельними чи енергетичними, можна пояснити його доступністю, транспортабельністю, низькою капіталомісткістю, продуктивністю та фактором самовідтворення.

Внаслідок нерівномірного розподілу енергетичних ресурсів вони відносяться до політичного інструментарію майже всіх сучасних країн.

Відмінність застосування цього інструментарію полягає лише в тому, що згідно з двома основним моделям енергетичної політики, одні країни використовують експорт ресурсів для отримання надприбутків від їх продажу (тут слід враховувати ту обставину, що паливно-енергетичний комплекс Росії є системоутворюючою базою її економіки, так само як і в деяких арабських країн та держав Середньої Азії). Країни Заходу ж, які не володіють власними суттєвими запасами природних ресурсів, дотримуються альтернативної моделі – намагаються диктувати або контролювати процес постачання енергоресурсів на свої ринки аж до військового на держави, які мають достатню ресурсну базу.

Таким чином, основне завдання державної політики щодо питання забезпечення національної безпеки полягає у забезпеченні формування основ сталого планомірного розвитку, зменшенні конфліктного потенціалу у сфері природокористування на національному та міжнародному рівнях.

З метою забезпечення національної безпеки держави та підвищення конкурентоспроможності економіки країни необхідно формування концепції сталого розвитку та ефективного природокористування, що, у свою чергу, вимагає здійснення структурної перебудови національної економіки та трансформації соціально-економічних відносин з урахуванням проявів сучасних геополітичних та геоekonomічних викликів та ресурсних загроз.

РОЗДІЛ 2. МІЖНАРОДНА ПОЛІТИКА В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОГО ЕКОЛОГІЧНОГО ВИКЛИКУ

2.1 Американо-Китайські протиріччя: екологічний вимір

Проголошення Китайської Народної Республіки в 1949 р. стало сумним ударом по міжнародних позиціях Сполучених Штатів. Найбільша за чисельністю населення країна у світі і (потенційно) одна з найбільших світових держав стала союзником і однодумцем ворожої «Наддержави» - Радянського Союзу. Підписання радянсько-китайського Договору про дружбу, союзі та взаємної допомоги у лютому 1950 р. було сприйнято у Вашингтоні як сигнал про те, що материковий Китай остаточно втрачено американського впливу і необхідно створити таку систему проамериканських союзів у Східній Азії, яка могла б протистояти альянсу, що намітився, двох комуністичних гігантів.

КНР в останні роки досягла серйозного прогресу і в кількісному нарощуванні та в якісному вдосконаленні своїх керованих ракет «земля-земля», здатних завдавати ударів високоточними боеголовками, у тому кількості по надводних судах. Протикорабельна балістична ракета «Дунфен-21» (модифікації 3 і D) має дальність від 800 до 1000 км. На озброєнні НВАК є і крилаті ракети наземного базування.

Наприклад, CJ-10 має дальність стрільбини більше 1500 км і має високу точністю. Ці ракетні системи дають НОАК можливість атакувати кораблі, включаючи авіаносці, у західній частині Тихого океану.

Американські військові вважають, що можливості китайських ВПС ще більше зростуть за рахунок таких систем четвертого та п'ятого поколінь російського та китайського виробництва, як Су-27/Су-30, J-11A, J-10A/b/c, J-11B, J-16, J-20 та FC-31. Ці новітні винищувачі-бомбардувальники відрізняються високою маневреністю, мають характеристики скритності, розширені можливості радіолокаційного стеження і наведення, а також наявністю інтегрованих систем РЕБ. Щоправда, Китай має труднощі з

двигунами і радарми для літаків п'ятого покоління, що є перешкодою для початку масового виробництва цих машин [22; 12].

Американські військові аналітики звертають увагу на серйозне зростання бойових можливостей ВМС НВАК. Почалося серійне виробництво есмінців класу «Лююань-Ш», а також фрегатів класів «Янгкай», тип I та II та «Янгдао».

Усі ці судна оснащені крилатими ракетами великої дальності. Спущений на воду перший міноносець класу "Ренхай" (початок серійного виробництва очікується у поточному році). Триває введення в експлуатацію і великих кораблів матеріально-технічного забезпечення, а також спеціалізованих морських допоміжних судна. Потенціал ВМС НВАК ще більше зросте після того, як у 2019 р. буде введений в дію перший китайський авіаносець - «Ляонін».

За каденції Дж. Буша-молодшого відносини знову погіршилися. Амбіції Піднебесної зростали, Китай продовжував нарощувати свої військові та економічні сили в АТР. Це спричинило скептичне та неприязнє ставлення до китайського уряду тогочасної адміністрації США. За Б. Обама відносини між США та КНР реалізувалися на тлі кризи 2008–2009 рр. У цей період відбулося погіршення стосунків. Деякі експерти цей період називали « новою Холодною війною » [44]. З 2008 р. Китай був найголовнішим кредитором США. Однак у 2009 р. розпочинається «американо-китайський стратегічний і економічний діалог». Були спроби створити неформальне об'єднання США та Китаю під назвою «G2». Однак Китай виявив небажання до реалізації запропонованої концепції, оскільки вбачав у цьому використання китайської економіки для вирішення американських фінансових проблем.

В Стратегії національної безпеки, затвердженій президентом Д. Трампом у грудні 2017 р., про головні виклики національної безпеки США йдеться так: «Китай і Росія кидають виклик американській потужності, впливу та інтересам, намагаючись підірвати американську безпеку та процвітання» [31]. Відповідно, національна оборонна стратегія США 2018 р. в такий спосіб визначає характер військових загроз Сполученим Штатам: «Центральним викликом

американському процвітання та безпеці є відновлення довгострокового стратегічного суперництва з боку тих, кого стратегія національної безпеки класифікує як ревізійні держави. Стає все більш зрозумілим, що Китай і Росія хочуть змінити світ відповідно до своєї авторитарної моделі» [36].

Укладачі документа не приховують тривоги з приводу того, що американські збройні сили втрачають своє колись незаперечну та абсолютну перевагу. «Протягом кількох десятиліть Сполучені Штати мали незаперечну або значну перевагу в будь-якому операційному просторі, - вказується в Національній оборонній стратегії. – Ми могли розміщувати наші війська там, де хочемо, збирати їх там, де хочемо, і діяти так, як ми хочемо. Сьогодні ж у будь-якій сфері ми стикаємося з протиборством - у повітрі, на землі, на морі, у космічному та кіберпросторах» [48].

У свою чергу, адмірал Г. Харріс констатував, що «Китай розвинув і розвернув потенціал і можливості для того, щоб кинути виклик нашому пануванню на море в даному регіоні», і тому ТИХКОМ потрібні такі новітні системи озброєнь як інтегрована система управління вогнем ВМС США, найновіший есмінець, оснащений системою «Іджіс», новий радар проти повітряної та протиракетної оборони (AMDR) та винищувачі бомбардувальники п'ятого покоління» [33].

Оцінюючи перспективи військового конфлікту між США та КНР, американські військові експерти звертають увагу насамперед на ситуацію в Південно-Китайське море, де китайці ведуть активне будівництво та обладнання військово-морських та військово-повітряних баз на спірних островах архіпелагу Спратлі, на які претендують КНР, Тайвань, В'єтнам, Малайзія, Бруней та Філіппіни. Співробітники корпорації РЕНД вважають, що американський китайський збройний конфлікт може виникнути в результаті маневрів американських надводних кораблів поблизу цих спірних острівних володінь Південно-Китайське море [17].

Деякі американські фахівці розглядають саме ситуацію навколо Тайваню як можливу причину збройного зіткнення США та КНР. Так, на думку

американського дослідника китайського походження М. Пея, «ймовірно, найнебезпечнішим наслідком тайванської політики Китаю є підвищення напруженості, що викликається нею у відносинах зі США. Будучи головним захисником фактичної незалежності Тайваню, Вашингтон уже зробив ряд кроків, щоб позначити свою позицію: «США не просто сидітимуть склавши руки і спостерігатимуть, як Китай намагається грубо підкорити острів <...> Досі Китай відповідав на подібні виклики своїй «політиці одного Китаю» посиленням тиску на Тайвань, тим самим зберігаючи вкрай небезпечну динаміку, причому рівно в той момент, коли американо-китайські відносини вже й так розжарені. Якщо керівництво Китаю не розірве це порочне коло, ескалація вольового протистояння зі США може перерости у прямий конфлікт» [47].

Загалом виступи та висловлювання представників Міністерства оборони щодо Китаю, зазвичай, відрізняються куди більш радикальними й жорсткими формулюваннями, ніж ті, що містяться у виступах американського президента та представників Держдепартаменту. Посадові особи Міністерства оборони нерідко виступають за проведення стосовно Китаю тих чи інших елементів політики «стримування»: обмеження можливостей Китаю купувати озброєння на зовнішніх, особливо західних, ринках; інтенсифікація військового співробітництва США з Тайванем, у тому числі збільшення масштабів продажу озброєнь; збереження й розширення американської військової присутності в Східній Азії; створення регіональної системи ПРО в Східній Азії та ін. Важливу, хоча й обмежену роль у процесі формування зовнішньої політики США, у тому числі й на її китайському напрямі, відіграє також американський Конгрес.

Серйозний вплив на американські підходи до Китаю та американсько-китайські відносини справило виникнення та поширення COVID-19. Показово те, що епідемія COVID-19 не стала тією екзистенційною загрозою, яка могла б згуртувати США та Китай з метою подолання викликаного нею світової

економічної кризи (і, відповідно, стати новою стратегічною основою відносин), а, навпаки, спровокувала зустрічні звинувачення та інформаційну війну.

Більш того, на тлі ситуації з COVID-19 в американо-китайських відносинах позначився новий ідеологічний вектор протистояння, у разі свого подальшого розвитку здатний перевести двосторонні відносини в стан холодної війни. Вперше з моменту встановлення дипломатичних відносин у 1979 р. в американо-китайських відносинах рельєфно позначилося протистояння політико-економічних і соціально-політичних моделей двох країн, що відрізняються, або, за формулюванням американської сторони, неоліберальної ідеології США та марксизму-ленінізму КПК.

У 2021 р. розпочався новий період в історії США. Новообраним президентом країни став Д. Байден. На першій зустрічі з питань зовнішньої політики він висловив позицію боротьби з економічними зловживаннями Китаю [23].

Як впливає з передвиборної риторики і першого місяця перебування у влади, президент Дж. Байден, який прийшов на зміну Д. Трампу, має намір продовжити політику «стримування» Китаю з тією лише різницею, що на чільне місце буде поставлено формування широкої коаліції країн з метою надання консолідованого тиску на Китай з правозахисної проблематики та торговельно-економічних питань, а також з метою протидії його планам (будь то плани Китаю, пов'язані з реалізацією ініціативи «Пояс та шлях», або плани створення мереж 5G по всьому світу).

США та КНР досі перебувають у стані «тихої війни». Америка має авторитет у АТР. Проте і Китай всіма силами намагається нарощувати свою міць. Для цього країна використовує будь-які методи. Однак, якщо Китайська Республіка має наміри до 2049 р. стати найголовнішим лідером у світі, то для цього вона повинна кардинально змінити свій підхід до управління країною. Адже наразі поширена концепція демократії та прав людини, що для КНР залишається досить значною перешкодою до правдивої назви «китайська мрія»

Отже, на сьогодні в доктринальних документах США Китай фігурує як стратегічний конкурент, який використовує інструменти впливу на своїх партнерів, котрі не відповідають стандартам міжнародного ринку, та який хоче змінити порядок в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні на свою користь. Ця характеристика є дещо парадоксальною якщо до найбільшого торгового партнера, так і зовнішнього кредитора. У процесі формування зовнішньої політичної стратегії США в китайському векторі простежуємо відмінності в підходах американських владних інститутів.

Так, президент розглядає американо-китайські відносини в контексті стратегічних, глобальних і регіональних інтересів США; Міністерство оборони вбачає в Китаї переважно державу, спроможну кинути виклик регіональному й глобальному домінуванню США; Конгрес ж трактує американо-китайські відносини як набір окремих проблемних питань двосторонньої взаємодії поза контекстом регіональної та глобальної політики США й перебуває в залежності від електорату та під впливом антикитайського лобі. КНР наразі підриває позиції Вашингтону як єдиного глобального центру сили. Між державами існує низка нерозв'язаних проблем, серед яких – Тайванське питання, права людини та свободи віросповідання в СУАР і Тибеті, свобода навігації й проблеми Південно-Китайського моря тощо.

2.2 Співпраця провідних держав в контексті розвитку «зеленої економіки»

Найвищим ступенем розвитку економіки вважається економіка «зелена», до якої прагнуть усі розвинені держави. Зелена економіка забезпечує стійке економічне зростання. Для цієї моделі не характерні викиди вуглецю.

Дія прийнятих, норм та проведення різних заходів у цій сфері має охоплювати найбільшу кількість держав, так як тільки в цьому випадку вони будуть найбільш ефективним. Таким чином, залучення великої кількості

суб'єктів у реалізацію міжнародно-правової політики в галузі охорони навколишнього середовища, так само можна вважати одним із глобалізаційних процесів.

Так, у 2008 році поштовхом для формування UNEP (United Nations Environment) Programme [19] – ЮНЕП (Програма Організації Об'єднаних Націй з навколишнього середовища середовищі) послужили численні світові кризи. Ідея ЮНЕП полягала у створенні «зелених пакетів стимулювання». Були виявлені певні області, в яких найбільш сприятливо могла б спрацювати дана програма і привести економіку до гарного стрибка. Організація проаналізувала ті галузі промисловості, які найбільше забруднюють довкілля.

До 2009 року ЮНЕП разом із низкою екологів-економістів запропонував конкретну програму щодо покращення ситуації. До неї входило: відновлення економіки, позбавлення від злиднів, скорочення викидів вуглецю тощо. На запропоновані заходи боротьби з зруйнованою екологією та економікою потрібно виділення державою колосальної кількості грошових коштів.

На початку 2010 року уряд прийшов до думки, що «зелена» економіка зможе покращити ситуацію в усьому світі та допомогти у вирішенні життєво важливих проблем.

Вже в березні місяці того ж року ООН вніс тему «зеленої» економіки до списку тем своєї конференції, присвяченої розвитку у 2012 році. Таким чином, «зелена економіка» впевнено почала набирати обертів. До цієї теми залучалося все більше уваги з боку міжнародних спільнот. Точний термін «зеленої» економіки був вперше дано ЮНЕП у 2011 році та закріплено в рамках Ініціативи «Зелена економіка» [24].

25 вересня 2015 р. 193 країни прийняли «Порядок денний в галузі сталого розвитку до 2030 року», який включає 17 глобальних Цілей сталого розвитку, що мають комплексний характер та забезпечують збалансованість трьох компонентів сталого розвитку: екологічного – визначає умови та межі відновлення екологічних систем унаслідок їх експлуатації; економічного –

передбачає формування економічної системи, гармонізованої з екологічним чинником розвитку; соціального – утверджує право людини на високий життєвий рівень в умовах екологічної безпеки й благополуччя [26].

Розглянемо кілька типів «зеленої» економіки. До першої групи належить «коричнева» економіка. У роботі цей термін було згадано раніше. Така модель економіки не є сприятливою. Для неї характерний несприятливий вплив на навколишнє середовище. Коричнева економіка дозволяє викидати досить високий рівень вуглецю. Наступна модель економіки, яка трохи краща за попередню – низьковуглецева економіка. Суть даної моделі полягає в меншому рівні викидів у навколишнє середовище. На цьому етапі розвитку економіка трохи краще дбає про природу.

Саме процеси глобалізації та формування міжнародно-правової політики в екологічній сфері дали можливість виникнути. Такому явищу як екологічна чи «зелена дипломатія». Під цими термінами розуміють дипломатичні відносини, предметом яких є захист довкілля. Екологічна чи зелена дипломатія є інструментом (засобом) реалізації відповідної міжнародно-правової політики. Цей вид політики дає державам можливість знаходити баланс між своїми національними та міжнародними інтересами в екологічній сфері за умов глобалізації. Як зазначають А. А. Алимов та А. І. Шестаков, саме її виникнення пов'язане з необхідністю запобігти глобальну екологічну катастрофу, що потребує широкомасштабних заходів на загальносистемному рівні [22, с. 98]. Тому цей вид дипломатії найбільше пов'язані з процесами глобалізації.

У юридичній літературі є кілька визначень поняття «зелена дипломатія». Наприклад, Т.В.Колпакова, пропонує розуміти під нею «діяльність, що здійснюється суб'єктами міжнародних відносин за допомогою переговорів та інших мирних способів регулювання міжнародних відносин з охорони навколишнього середовища» [37, с. 69].

Р. А. Ісмаїлов вказує, що "зелена дипломатія" - "м'яка сила" при використанні екологічних проблем [2]. У китайській юридичній науці використовується термін "екологічна дипломатія". Як зазначає Дін Цзіньгуан,

під нею слід розуміти різноманітних діяльність (переговори, консультації), здійснювані суб'єктами міжнародного права на вирішення екологічних проблем [3, 17].

А. А. Алимов та А. І. Шестаков вважають, що «зелена дипломатія» – діяльність за рішенням глобальних екологічних проблем, та її суб'єктами є як держави, а й міжнародні організації, зокрема і неурядові [22, з. 99].

Поняття «зелена дипломатія» пов'язані з поняттям «м'яка сила» у відносинах. Єдиної думки щодо останньої із цих двох понять у науці так само не існує. Проте загалом під «м'якою силою» можна розуміти сукупність заходів на суб'єкти міжнародного права, заснованих на логіці, переконанні, взаємній повазі та взаємній вигоді. Таким чином, як «м'яка сила», так і «зелена дипломатія» засновані, насамперед, на переконанні. В силу цього, саме м'яка сила є основою «зеленої дипломатії». Екологічна чи «зелена дипломатія» активно використовується: Японією, Китаєм, Південною Кореєю, США, Євросоюзом. При цьому значення, яке держави вкладають у це поняття не завжди однаково, так само, як і інтенсивність її використання. Південна Корея активно реалізує "Екологічну дипломатію". Для Південної Кореї це співробітництво в обміні «зеленими технологіями», їх поширення для запобігання глобальній екологічній катастрофі.

У цих питаннях вона співпрацює зі США, Китаєм, Росією, Японією та іншими країнами. На розвиток міжнародного співробітництва в галузі впровадження «зелених технологій», всеосяжного захисту навколишнього середовища, спрямована і міжнародно-правова політика Тайваню, що зумовлює використання цієї державою та «зеленої дипломатії». Південна Корея та Тайвань намагаються підтримувати у своїй «зеленій дипломатії» баланс між національними та міжнародними інтересами.

Дослідники виділяють такі проблеми, що перешкоджають реалізації «зеленої дипломатії» на глобальному рівні: бюрократизація механізму зеленої дипломатії, відсутність у країн, що розвиваються, коштів на її реалізацію, зростання населення і бідності в цих країнах, фокусування на окремих аспектах

на шкоду вирішенню всієї їх сукупності, міжнародні конфлікти через ресурси [11, с. 116].

Як зазначають А. Є. Фоміних та Г. О. Яригін, використання екологічної тематики у зовнішній Політика США та інших держав має довгострокові перспективи. США у цій сфері є одним із лідерів та їх досвід може бути корисний для Росії. В той же час, «зелена дипломатія» цієї держави не заважає йому залишатися найбільшим у світі джерелом викидів вуглекислого газу в атмосферу [46, с. 117].

У науковій літературі з'явився такий термін, як «рівень екологічної ефективності держави» (Environmental Performance Index, EPI). Під ним розуміють: стан навколишнього середовища та якість національної політики в екологічній сфері, рівень здоров'я населення, розвитку сільського господарства, збереження лісів, використання поновлюваних джерел енергії тощо. буд. [15, р. 114]. Максимум тут 100 балів. За даними на 2018 рік перше місце у Швейцарії, друге у Франції. Китай займає 120 позицію, Росія - 52-ю, а США - 27-ю [14].

Рівень екологічної ефективності держави впливає на її авторитет у міжнародних відносинах. Авторитет держави у міжнародних відносинах – це той фактор, який дозволяє державам найбільш повно реалізовувати свої національні інтереси на міжнародній арені. Суб'єкти міжнародних відносин схильні більше дослухатися до авторитетної, шановної думки, особливо, якщо воно засноване на логіці та об'єктивних фактах. «Зелена дипломатія» та «м'яка сила» – ті інструменти, грамотне застосування яких у міжнародно-правовій політиці дозволяє і підняти авторитет держави та реалізувати національні інтереси. Таким чином, місце у рейтингу, вказаному вище, сприяє вирішенню багатьох зовнішньополітичних проблем для держави, а також ефективності її дипломатії та міжнародно-правової політики в загалом, брати активну участь у процесах глобалізації та надавати на них вплив [3].

У той же час, все це створює поле для різних спекуляцій. Адже іноді найкращий спосіб підвищити свій рейтинг – придумати проблему, щоб стати

лідером у її вирішенні. Цим можна пояснити і галас навколо глобального потепління, поява Грети Тунберг на Генеральній Асамблеї ООН тощо.

Слід визнати, що багато екологічних проблем не є надуманими, але за умови їхнього глибокого вивчення ймовірність їхнього наукового вирішення дуже можлива. Глобальне ж потепління ставитися до проблем, що не вирішуються сучасною наукою, так само як не вирішуваної є і проблема виникнення льодовикових періодів. Потепління та похолодання є об'єктивними природними процесами, які не завжди вимагають людського втручання.

Людська діяльність може бути спрямована на скорочення можливої шкоди від них, але не на їхнє повне запобігання, тим більше що їх взаємозв'язок із людською діяльністю наукою не доведено [21].

Згідно з даними рейтингу GreenGrowthIndex 2020, що досліджує результати діяльності країни у досягненні цілей сталого розвитку у чотирьох вимірах - ефективне та стійке використання ресурсів, захист природного капіталу, екологічні можливості та соціальна інклюзія, провідні позиції у ньому посідають Швеція, Данія, Нова Зеландія, Японія, Мексика. [48] Поруч із тим бачимо, що ці країни демонструють високі значення основних макроекономічних показників, що свідчить про високий рівень розвитку їх економік.

Таким чином, визначимо такі ключові переваги зеленої економіки: спрямованість на забезпечення потреб усіх людей у світі, захист біологічних видів, збереження навколишнього природного середовища, Землі як системи та одного з отримувачів вигод, а не об'єкта забруднення й експлуатації; ґрунтованість на соціальній та екологічній справедливості, толерантності, досягнення високої якості життя для нинішніх і майбутніх поколінь, поєднанні інтересів літніх людей і молоді; дотримання прав біологічних видів на існування і збереження біорізноманіття; спрямованість на ненасильницьке вирішення проблем і забезпечення інклюзивності добробуту, зокрема для осіб з обмеженими можливостями; гарантування рівного доступу до прийняття рішень (управління) і ресурсів, зокрема контролю використання ресурсів

місцевим населенням; забезпечення гендерної рівності в усіх сферах діяльності, навчанні, розширення прав і можливостей жінок, а також національних, сексуальних і релігійних меншин; припинення зростання масового споживання і нерационального використання ресурсів планети, орієнтованість на повернення природного саморегулювання, відновлення кліматичних умов шляхом запровадження екологічних технологій, зниження викидів вуглецю, зміни критеріїв оцінювання економічної ефективності з математичних абстракцій на визначення реальних наслідків для всіх зацікавлених сторін; спрямованість на однакову повагу до всіх людей; запобігання бідності за допомогою адаптаційних заходів щодо пом'якшення змін клімату і захисту найуразливіших елементів природи та суспільства; забезпечення швидкого скорочення обсягів викиду вуглецю; перехід на відновлювані джерела енергії.

2.3 Екологічний чинник у протистоянні країн Близького Сходу

Соціально-економічний розвиток країн Близького Сходу має значну диференціацію, однак серед них можна виокремити три основні групи: експортери нафти, нафтові країни, щорозвиваються, та країни-імпортери нафти.

Важливість регіону обумовлена кількома головними чинниками. Насамперед паливно-енергетичний, оскільки в регіоні БСПА зосереджено 48,3% світових запасів нафти та 35,4% світових запасів природного газу. Розвинені країни Західної Європи та Далекого Сходу (Японія, КНР) перебувають у значній залежності від постачання нафти з Близького Сходу. В десятку країн, що володіють найбільшими запасами, входять такі країни досліджуваного регіону: Саудівська Аравія, Іран, Ірак, Кувейт, Об'єднані Арабські Емірати (див. рис. 2.1) [40].

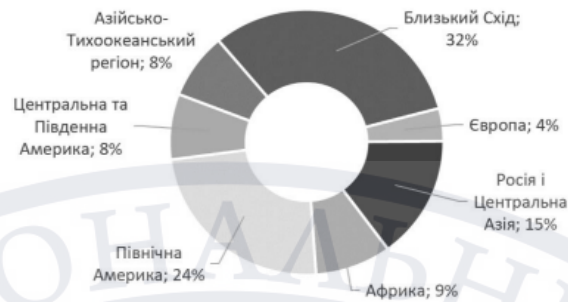

Рисунок - 2.1 Регіональний розподіл світових запасів нафти та її виробництва, станом на 31 грудня 2019 р. [13]

При найменшій зміні політичної ситуації в країнах Близького Сходу, а тим більше, в умовах зростаючої геополітичної нестабільності, змінюється ситуація на біржах, і світовий ринок одразу на церагує. Підтвердженням цього стало падіння ціни ф'ючерсів на нафту марки WTI у квітні 2020 р., коли було укладено контракт за від'ємною ціною на електронних торгах Нью-Йоркської товарної біржі (NYMEX) [32, с. 142].

Як відомо, у роки Другої Світової війни ряд військових операцій проти борчих сторін були продиктовані необхідністю контролю над нафтовими родовищами. На море під особливий контроль потрапляли судна, транспортували нафту та нафтопродукти. Сьогодні судна несуть потенційну загрозу для екологічного стану тихоокеанського регіону. Надалі ми змушені констатувати, що боротьба за контроль та володіння енергоресурсами, у тому числі нафтою, велася переважно силовими методами.

Черговий близькосхідний конфлікт стався у 1980-1988 роки, коли у ролі борчих сторін виступили Іран та Ірак. Хронологічно до цього періоду відноситься так звана "танкерна війна" між цими країнами. Усього були атаковані понад 80 танкерів, що належали різним країнам світу. Внаслідок атак, скоєних на транспортні судна, що перевозили нафту, відбулися великі розливи.

Загальний обсяг нафти, що потрапила в море, оцінюється фахівцями в 0,5 млн тонн. Під час війни в Перській затоці 1991 року Саддам Хуссейн наказав підпалити нафтові свердловини Кувейту. Після того, як свердловини були згасені, світові ціни на нафту різко впали. Війна супроводжувалася найбільшою в історії екологічною катастрофою, від якої природа не оговталася досі. В атмосферу було викинуто значна кількість отруйних газів - окису вуглецю та двоокису сірки, згоріло майже 5 % щоденного світового споживання нафти. У кувейтській пустелі згорів мільярд барелів нафти. З бурових свердловин, які не спалахнули, нафта била фонтанами, утворюючи великі озера, що перетікали в Перську затоку. Нафта накрила майже 1000 кв. км поверхні моря і забруднила близько 600 км узбережжя.

Зокрема в 1991 р. внаслідок ракетно-бомбових ударів авіації НАТО по Югославії постраждали об'єкти нафтопромислового комплексу країни, що супроводжувалося великими пожежами з викидом в атмосферу великої кількості сажі, ароматичних вуглеводнів, формування нафтової плями Дунаю тощо. Експерти констатували, що гранично допустимий рівень концентрації шкідливих для здоров'я речовин на той час був перевищено більш ніж у 10 тисяч разів.

Все частіше об'єктами терористичних актів стають нафтопровод та нафтові свердловини, танкери та нафто terminals. Для того щоб вивести з ладу нафтопровід, необхідно порушити зовнішню стінку нафтопроводу — і тиск зсередини зробить розрив максимальним.

У жовтні 2002 року було здійснено терористичний акт проти французької супертанкера "Лімбург" біля берегів Ємену. Цей танкер перевозив близько 400 тис. барелів сирої нафти. Вибух, що стався на цьому танкері, спричинив витік приблизно 90 тисяч барелів нафти, яка утворила величезну пляму розміром 500 км і завтовшки 15 см [41].

130 км узбережжя було забруднено нафтою. У березні 2004 року в Чеченській республіці бойовики підірвали три нафтові свердловини. Щодня у

трьохсмолоскипахзгорялопонаддвітисячі тонн
 нафти.ВІракубойовикинеодноразовопідривалинафтопроводи та
 атакувалиморськінафтотермінали, щопризводило до великих розливівнафти та
 величезнихзбитків, зриваючинатривалий час постачаннянафтиекспорту. 24
 квітня 2004 року 3 начиненівибухівкоюкатеризі смертниками на борту увійшли
 в акваторіюнафтового порту Басри і булипідірвані,зупинивши на якийсь час
 роботу нафтотерміналів. Ця атака показала,
 щонафтоваінфраструктурапродовжуєзалишатисявразливою.

Навесні 2003 року військаміжнародноїкоаліціївторглися на
 територіюІраку.метоюзнищитизброюмасовогоураження. Післявторгненняціни
 на нафтузросли до30 доларів за барель.

На закінченнявартовідзначити, що в попередньому століттістався перелом
 уусвідомленніцінності та значущостіенергоресурсів. Ми не стверджуємо, що
 вони ранішевикористовувалисябільшрозумно, протенафта сама по собі, не
 служила приводом длярозв'язаннявійськовихконфліктів, щопризводили до
 екологічних катастроф, а лишедозростання, абозанепадуцінинафту.
 Ініціаторівконфліктів, мабуть, малоцікавить той факт, щонафта є обмеженим
 ресурсом, і те, щокожнарозв'язанихвоєнпотенційно веде до
 незворотноївтратизначноїчастиниприродногобагатства. Очевидно, без
 посилення норм міжнародного права,
 нормалізаціїдіяльностіОрганізаціїоб'єднанихнацій, створеннябіполярного,
 врівноваженогосвітового простору [43].

Існуєбезліч причин війни в Сирії. Слід враховувати геополітичні та
 внутрішньополітичні фактори, багаторічну економічну ізоляцію країни,
 величезні військові витрати, протистояння Сирії та Ізраїлю.
 Внутрішнюнапруженістьвикликалиціновіпотрясіння на
 міжнародномупродовольчому ринку 2007-2008 та 2011 рр.,
 щоспровокувалихвилювання, звані «арабською весною». Важкопозначиласяна
 сирійськійекономіці та війна в Іраку. Тимчасовеприпинення поставок

дешевої іракської нафти разом із виснаженням сирійських родовищ призвело до падіння надходжень до бюджету.

Таким чином було закладено бомбу уповільненої дії. Вибуховий матеріал накопичувався поступово. Безперечно, економічна модернізація країни піднімала рівень життя сирійців, але одночасно виникали нові труднощі у підтримці адекватного соціально-екологічного балансу.

У 90-х – середині 2000-х років не сучасна здатність екосистем Сирії виявилася суттєво перевищеною.

Під впливом форсованої індустріальної модернізації країни визрів глибокий соціо-еколого-економічний криза, який почав підривати основу подальшого поступального розвитку. Темпи економічного зростання вже не встигали за збільшенням населення, соціальний розвиток хронічно відставав від прийнятих стандартів. А демографічний тиск був величезним. Якщо 1975 р. у Сирії проживало 7,5 млн осіб, то в 2011 р. вже 22,5 млн [27].

Нестійка соціально-екологічна та економічна система могла зберігатися довго. Можливо, закладена безграмотним господарюванням бомба уповільненої дії з часом вдалося б знешкодити. Але рівень конфліктогенності різко зріс під впливом екстремальних кліматичних стрибків. Сирійська система землекористування виявилася не здатною реагувати на серйозні зміни екологічних та кліматичних факторів. Напередодні війни загострилася боротьба за ресурси, як стратегічні, так і за елементарні, необхідні для повсякденного життя. Жити ставало важко не тільки у матеріальному, а й у духовно-психологічному плані. Руйнівні процеси в природі та суспільстві викликали підвищений рівень соціальної агресивності. На тлі посиленої соціально-екологічної деградації збіглися в часі і наклалися один на одного численні глобальні, регіональні та локальні протиріччя, що призвели до війни. Гуманітарна шкода від неї величезна.

Приклад Сирії показує, що в наш час екологія починає переплітатися в єдиний вузол з питаннями політики, економічної стратегії, міжетнічних та соціокультурних відносин, і це взаємодія, якщо в ньому немає загального ладу, здатне генерувати серйозний конфліктогенний потенціал.

Так, M. Abdouli та S. Hammami, досліджуючи взаємозв'язок між економічним зростанням, надходженням прямих іноземних інвестицій (ПІІ), якістю навколишнього середовища та фінансовим розвитком для країн Близького Сходу, зробили висновок, що існує взаємозв'язок між фінансовим розвитком та розмірами викидів CO₂ [45].

Також цікавими є результати, отримані В. Muhammad в процесі дослідження взаємозв'язку між економічним зростанням у розвинутих країнах, країнах Близького Сходу та споживанням енергії і викидами CO₂ [25]. Науковець рекомендує впроваджувати в країнах регіону такі стратегії, які повинні зосередитись на поширенні екологічно чистих технологій для зменшення викидів CO₂. Актуальність наведених досліджень є підтвердженням того, що країни регіону розвиваються в тренді глобальних трансформацій, а саме: під впливом посилення екологічного чинника соціально-економічного розвитку держав. Зазначимо, що в дослідженнях наприкінці XX ст. більше уваги було приділено чиннику економічного розвитку держав в регіоні, який базується на експорті сировини та напівфабрикатів з низькою доданою вартістю (пов'язаних з нафтою), таких як гума та пластмаса, а також харчові та хімічні товари та напівфабрикати. Це призводить до того, що регіон є найменш індустріальним серед регіонів, що розвиваються, поряд з Африкою на південь від Сахари [39]. Також середня в них напруженість варто окремих груп досліджень щодо взаємозв'язку економічного розвитку та політики.

Останніми роками між БСПА та США формується нова стратегічна «гра», що за масштабом і розміром ризиків порівнювана з «грою» початку XX століття, коли відбувався розпад Османської імперії і закладалися сучасні

обриси регіону. Сучасна стратегічна «гра», що може змінити обличчя регіону, видається навіть складнішою і непередбачуваною. На тлі послідовної, такої, що її провадить вже нова американська адміністрація, політики із згортання ролі США як монопольного гаранта регіональної безпеки виникає стратегічна невизначеність. Для великих держав з традиційною присутністю в БСПА це становить певний виклик, подеколи порушуючи перед ними важкі дилеми.

Слід відмітити, що щомусприяли активні збройні конфлікти на Близькому Сході та в Північній Африці у 2018-2019 рр. між такими країнами: Єгиптом (субнаціональний збройний конфлікт високої інтенсивності), Іраком (інтернаціоналізована громадянська війна), Ізраїлем (позадержавний збройний конфлікт низької інтенсивності), Сирією (велика інтернаціоналізована громадянська війна), Туреччиною (позадержавний і субнаціональний збройний конфлікт низької інтенсивності) та Єменом (велика інтернаціоналізована громадянська війна) [12]. Про це, свідчить кількість терористичних атак по регіонах світу зображених на рис. 2.2

Рисунок 2.2 - Розподіл терористичних атак за регіонами світу, 2002-2019 рр.

На щорічному Світовому економічному форумі у 2019 році у швейцарському Давосі загроза криз водних ресурсів була названа найсерйознішим ризиком для регіону Близького Сходу та Північної Африки. Так, Ізраїль, Палестина, Сирія, Йорданія вже багатьох років сперечаються за воду р. Йордан, основний водостік якої контролює Ізраїль.

Він суттєво обмежив споживання води палестинцями, а Сирія відвела значну частину вод річки Ярмуку глибоко в свою територію, фактично зневодивши Йордан. Ізраїль, що залишається без води, змушений купувати воду в Туреччині, звідки вона танкерами доставляється до ізраїльського порту Ашкелон. Головний науковий радник британського уряду Джон Беддінгтон вважає, що в найближчим часом нестача прісної води стане найгострішою проблемою у всьому світі [23, с. 576].

Також, в Лівії у 2019 році неодноразово відбувалися напади на інфраструктуру водо- та енергопостачання та порушення в її роботі. У Перській затоці значна частина населення залежить від опріснювання питної води – 30 великих опріснювальних установок працюють у Саудівській Аравії і 70 в ОАЕ, – а інфраструктура опріснювання є дуже вразливою в умовах збройного конфлікту. З іншого боку, в березні-квітні 2019 р. півмільйона іранців були тимчасово відселені через сильну повінь [12].

Таким чином, є всі підстави вважати, що проблема питної води перетворюється на глобальну, і в XXI ст. може стати однією з головних причин регіональних конфліктів. Наразі, у регіоні триває перебудова – соціальна, політична, геополітична, економічна. Основними рушієм змін є конкуренція двох груп держав: КСА, ОАЕ, Єгипту, з одного боку, та Туреччини й Катару – з другого. У змаганні також бере участь і дещо ослаблений з боку США санкціями Іран. Навколо цих трьох центрів сили формуються нові альянси й «сірізони».

Подальше зростання напруги в регіоні Близького Сходу не тільки призведе до підвищення цін на нафту, але і створить передумови для розширення там військової присутності США. Це означає, що Вашингтон зможе контролювати маршрут постачання енергоносіїв та приборкати своїх конкурентів – Китай, з яким Вашингтон, по суті, розв'язав економічну війну, ЄС, Японію, Індію, чиї економіки безпосередньо залежать від експорту енергоносіїв з Перської затоки та Близького Сходу.

РОЗДІЛ 3. ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ЕКОЛОГІЧНОГО УСВІДОМЛЕННЯ В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

3.1 Нормативно-правове, інституційне забезпечення та інструменти екологічної дипломатії

Концепція нашого дослідження диктує необхідність зосередження ключової уваги на проблематиці двосторонніх відносин між ядерними державами.

Нові ядерні країни, такі як Індія, Пакистан та КНДР, а також ті актори, які активно намагалися здобути ядерну зброю, — Ірак, Сирія, Лівія та Іран, — ускладнювали вже чинну ситуацію й змушували РФ та, зокрема, США переглядати свою політику щодо укладених домовленостей, спираючись на власні національні безпекові інтереси. Станом на 2021 рік, світ наново стоїть на порозіщеоднієї гонки озброєнь, наслідки якої, як і минулого разу, можуть бути вкрайнепередбачуваними. Існує низка проблемних питань, які говорять про кризу у системі контролю за нерозповсюдженням ядерної зброї та дотриманням ядерних гарантій. Пропонуємо розглянути основні з них.

За даними Стокгольмського міжнародного інституту дослідження миру, станом на січень 2018 р. світові арсенали ядерної зброї диспропорційно розподілені між 9 державами: США, Росією, Китаєм, Великобританією, Францією, Індією, Пакистаном, КНДР та Ізраїлем. Нижче наведена діаграма «Світові ядерні сили (січень 2018 р.)» засвідчує, що Росія і США є найбільшими ядерними державами: на них припадає близько 92% всіх запасів ядерної зброї [30, с. 221].

Тому уявляється послідовним аналіз проблем та перспектив механізму взаємного контролю держав за скороченням ядерного озброєння на основі характеристики сучасного міжнародно-правового регулювання російсько-американського співробітництва у даній сфері. 21 До недавнього часу «архітектура» взаємного контролю у сфері ядерного роззброєння між США та РФ визначалася двома міжнародними угодами: Договором про ліквідацію ракет середньої і малої дальності від 08.12.1987 р. (ДРСМД) та Договором про заходи з

подальшого скорочення та обмеження стратегічних наступальних озброєнь від 08.04.2010 р. (СНО-III). Проте ДРСМД – угода, що передбачала ліквідацію цілого класу озброєнь (ракет дальністю польоту 500-5500 км) – припинив свою дію 02.08.2019 р., після того як обидві сторони з нього вийшли. СНО-III був укладений на заміну Договору про скорочення й обмеження стратегічних наступальних озброєнь від 31.07.1991 р. (СНО-I).

Питання заміни СНО-I, який втратив силу 05.12.2009 р., було пріоритетним для обох країн, адже передбачений цим Договором всеохоплюючий механізм контролю, був головним інструментом взаємних перевірок і моніторингу стратегічних ядерних сил. Міжнародно-правовий режим контролю в СНО-I слугував і основою для перевірки реалізації додаткових скорочень ядерної зброї, передбачених Московським договором про скорочення стратегічних наступальних потенціалів від 24.05.2002 р. (СНП), в якому не було положень стосовно процедур верифікації. Російські та американські офіційні особи висловлювали занепокоєння можливістю суттєвого погіршення прозорості стратегічних сил обох сторін у разі втрати чинності верифікаційних механізмів СНО-I. У більш широкому сенсі, укладення нового договору розглядалось як крок до перезавантаження двосторонніх відносин [45, с. 340].

Обидві сторони виконали основні обмеження договору до 5 лютого 2018 р., що було визначено крайнім терміном для його виконання. Попри невизначеність до останнього моменту долі цього договору, США і Росія домовилися, за декілька днів до кінця його терміну, а саме 3 лютого 2021 року, про продовження СНО-3 на п'ять років до 5 лютого 2026 року.

У рамках вивчення поглядів законодавчої влади США щодо Китаю цікавим є розгляд діяльності такого органу, як Комісія, зважаючи на економіку та безпеку США й Китаю, створену Конгресом Сполучених Штатів у жовтні 2000 р. із законодавчим мандатом контролювати, розслідувати та подавати Конгресу щорічний звіт про наслідки для національної безпеки торгово-

економічних відносин між Сполученими Штатами й Китайською Народною Республікою, і надавати Конгресу рекомендації щодо законодавчих та адміністративних дій. У 2019 р. цією інституцією надано такі рекомендації Конгресу Сполучених Штатів Америки [9].

По-перше, Конгрес, на думку Комісії, повинен приймати закони та підзаконні акти щодо надання фінансової допомоги вільним і демократичним ЗМІ в країнах Азіатсько-Тихоокеанського регіону, тим самим підтримуючи демократичну протидію китайському впливу й пропаганді на території сусідніх до КНР країн.

По-друге, Конгрес повинен зобов'язати публікувати доповіді для китайських інвесторів і підприємців, у яких викривали спонсорство китайським урядом китайських партнерів США та умови, за котрих таке спонсорство надано. Отже, комісія сподівається, що Вашингтон зможе протидіяти неконтрольованій участі американських підприємств у розвитку китайської економіки та військової галузі.

По-третє, Конгрес повинен на законодавчому рівні перешкодити кооперації або хоча б надавати всеосяжну оцінку колаборації американських і китайських науковців, особливо у високотехнологічній, космічній та військовій галузях.

По-четверте, Сполученим Штатам потрібно забезпечувати механізми контролю вивезення академічної й технічної думки до Китаю. Особливо місце відведено, формуванню правильної реакції Вашингтону щодо прагнення Пекіна побудувати військові сили світового рівня.

Ще на початку першого президентського терміну Б. Обама в 2009 р. Національна розвідувальна рада США представила аналітичну доповідь «Глобальні тенденції до 2025 року: світ, що міняється», в якій зазначено, що в майбутньому у світі збережеться посилення чинників міжнародного тероризму, а також збільшення низки регіональних конфліктів, які зачіпатимуть національні інтереси США, глобальне лідерство США

поступовоскорочуватиметься, і в міжнародному співтоваристві будуть з'явитися не підконтрольні США сили. У міру прискорення глобалізації світової економіки зростання благополуччя і могутності перетікатиме із Заходу на Схід. Найбільш швидкими темпами буде рости вплив Китаю. Світ буде поділений між союзниками і супротивниками двох наддержав – США і Китаю (РФ, Індія, Японія, Німеччина, Великобританія, Франція) [22].

У той самий час дедалі більший розвиток отримує ідея економічного та політичного альянсу США і Китаю – «Химерика», яка, на думку Н. Фергюсона та М. Шуларіка, означає, що Китай і Америка – це, практично, загальна економіка за абсолютно відмінною політикою, абсолютно різною культурою та різними цінностями. Першим кроком у цьому напрямі могла б стати угода щодо фінансових проблем, яка об'єднала б можливості двох валют, – юаня і долара. Розвиток американо-китайських стосунків міг би істотно змінити архітектуру системи міжнародної безпеки. Проте, одне з основних питань, яке гальмує співпрацю Вашингтону та Пекіна, – це позиція США щодо Тайваню.

Найбільш бажаний для Китаю варіант розвитку подій щодо Тайваню – його самостійне рішення на добровільне об'єднання з Китаєм на максимально м'яких умовах відповідно до принципу «одно держава – два устрою». Тайвань у цьому випадку відмовиться від свого державного прапора й інших символів суверенної держави. У таких умовах, як наслідок, усі угоди США і Тайваню будуть скасовані, в тому числі і щодо китайських морів та Тайванської протоки. Реалізація подібного сценарію могла б сильно вплинути на імідж США як світового гегемона і водночас прославила б Китай.

Таким чином, союз США і Китаю вимагає від Америки піти на низку важливих поступок, але Вашингтон до таких дій не готовий, як і до переговорів про ядерне роззброєння. Західна академічна думка поділена на два «табори». Одні вважають, що США і далі домінуватимуть у світі, інші віддають перевагу

КНР. Так, Зб. Бжезінський підкреслював, що до 2025 р. навряд чи якась держава оспорить глобальне панування США [18].

Сланцева революція початку ХХІ століття – запровадження у промислову експлуатацію технологій видобутку нафти і газу з осадових порід – не лише різко зменшила енергетичну залежність США від близькосхідного ринку вуглеводнів, а й вивела країну на рівень світового експортера цих ресурсів. За даними британської транснаціональної нафтогазової корпорації Beyond Petroleum (до 2001 р. – British Petroleum), починаючи з 2009 і станом на 2017 рік. Сполучені Штати є найбільшим у світі виробником природного газу. Впродовж 2007-2017 рр. його видобуток у країні зріс майже на 50% – до 734,5 млн м³. Натомість видобування газу у Російській Федерації за аналогічний період майже не змінилося: 601,6 млн м³ у 2007 р., 635,6 – у 2017 р.

Така ситуація спричинила значне падіння цін на природний газ у США і на світових ринках. На основі даних Energy Intelligence Group, Natural Gas Week, ціни на газ у США зменшилися – з 8,85 у 2008 р. до 2,96 у 2017 р. дол. США за 1 млн Btu. За даними German Federal Office of Economic and Export Control (BAFA), за цей же період ціна на газ для Німеччини впала з 11,60 до 5,62 дол. США за 1 млн.

У геополітичному вимірі сланцева революція важлива не тільки наявністю великих запасів сланцевого газу у світі, скільки тим, що вони поширені значно рівномірніше, ніж традиційні родовища природного газу, що спричиняє їх значний геополітичний потенціал. Наприклад, запаси Польщі становлять 5,3 трлн м³, що виводить її на друге місце в Європі після Росії (на третьому – Франція, на четвертому – Норвегія, на п'ятому – Україна (0,4 трлн м³)). США розглядають сланцеву революцію як ключовий фактор посилення глобальної енергетичної безпеки і роблять ставку на її повторення у зацікавлених країнах шляхом взаємодії з американськими профільними дер-

жавними органами і компаніями. З 2009 р. тема сланцевої революції стала однією з основних в діалозі США і ЄС. У 2011 р. Глобальна ініціатива зі сланцевого газу Держдепартаменту була перетворена на Програму технічної підтримки переходу до видобутку газу з нетрадиційних джерел.

Зі сланцевою революцією у США тісно пов'язаний процес глобалізації ринків природного газу, їх переділ у зміни правил гри на них. Хоча Європа отримує газ і з Норвегії, і з Алжиру, і з країн Близького Сходу, саме початок постачання американського скрапленого газу в країни ЄС у 2016 р. став серйозною загрозою для монополії російського «Газпрому». За прогнозами Світової енергетичної агенції (International Energy Agency), до 2025 р. США перетворяться на найбільшого світового експортера скрапленого газу. Купуючи його, ЄС зможе використати нові ефективні технології імпорту, не пов'язані з традиційними газопроводами. Впродовж останнього десятиріччя в країнах ЄС будувалися спеціальні термінали для отримання тари газифікації скрапленого газу (LNG-термінали). Зокрема, у 2016 р. запущено промислову експлуатацію великий термінал потужністю 5 млрд м³ газу на рік у польському порту Свіноуйсьце, що покриває близько третини річних потреб країни. Спочатку термінал приймав поставки з Катару і Норвегії, а з 2017 р. – із США. У таких умовах конкуренція Російської Федерації і США за газовий ринок Європи продовжує зростати.

За клопотаністю США викликає перспектива зближення Німеччини і Росії. Американський політолог Джордж Фрідман, засновник і Головні виконавчий директор недержавної розвідувально-аналітичної організації Stratfor, ще 2014 р. у своїй статті «Пограниччя землі: новий стратегічний пейзаж» писав про «тихий роман» між цими країнами. Вони економічно доповнюють одна одну: Росія експортує сировину, Німеччина – технології. У цьому й успільному протистоянні США полягає сьогодні логіка їхніх взаємин. Їхнє зближення може стати геополітичним кошмаром для

країн Східної Європи і Прибалтики. Всі добре пам'ятають, чим закінчився у 1939 р. останній німецько-радянський альянс. Об'єднання технологій ЄС з природними ресурсами Росії, надумку Дж. Фрідмана, – єдина сила, яка може кинути виклик американській перевазі.

Американська протидія спорудженню «Північного потоку-2» розпочалася ще під час президентства Барака Обами (Barack Obama) (2009-2017). У цей період, попри окремі розбіжності у баченні ситуації на Близькому і Середньому Сході або в Україні, дво-сторонні відносини США і Німеччини, їхня співпраця в межах НАТО, стратегічне бачення міжнародної ситуації були доволі узгодженими. Але вже тоді ключовим аргументом Сполучених Штатів проти «Північного потоку-2» стала енергетична безпека, застереження Німеччини від того, щоб стати цілковито залежною від політичної волі Кремля у питаннях доступу до джерел природного газу та цін на нього. Прокладання нового газопроводу також оцінюється з точки зору погіршення становища країн Східної Європи, впершу чергу України і Польщі, адже втраченим статусом країн-транзитерів дозволить Росії ігнорувати їхні інтереси.

Натлі активної розробки проекту «Північний потік-2» і анексії Росією Криму навесні 2014 р. у межах 5-го засідання Ради ЄС – США з енергетики у Брюсселі було обговорено питання поставання енергоносіїв з Росії. Учасники наголосили на недопустимості використання Росією газу як інструменту тиску, шантажу та агресії як щодо України, так і щодо інших європейських країн. Держсекретар США Джон Керрі (John Kerry) і Верховний представник Європейського Союзу з питань закордонних справ і політики безпеки Кетрін Ештон (Catherine Ashton) закликали Європу до посилення незалежності європейського енергетичного ринку та незалежнення від «Газпрому». Одним із шляхів до того названо отримання американського зрідженого газу для ЄС, а в подальшій перспективі і для України.).

У січні 2019 р. посол США у ФРН Річард Гренелл в інтерв'ю німецькій фінансово-економічній газеті «HandelsBlatt» заявив, що європейські компанії, які беруть участь у спорудженні «Північного потоку-2», перебувають під загрозою американських санкцій.

Ці попередження посла висловили в листах до німецьких корпорацій – учасників будівництва. Він зауважив, що ці компанії активно підривають безпеку України та Європи. Хоча прес-секретар американського посольства в Берліні пояснив, що листи слід розглядати не як погрозу, а як декларацію політики США, вони все ж викликали хвилю обурення в Німеччині.

Близький Схід є регіоном, який відіграє важливу роль в формуванні нового світового порядку: як в глобальній економіці, так і в геополітичних змінах, залишаючись при цьому одним із найбільш турбулентних. Його географічне розташування проектується і в економічну площину, що дозволяє стверджувати про його стратегічну значимість для траєкторії розвитку світових економічних процесів. Разом з тим, регіон характеризується фрагментацією, не позбавлений політичних та релігійних суперечностей, що значно дестабілізує і до того нестабільну ситуацію в країнах, спостерігається нагнітання нестабільності в середині країн, протистояння країн між собою та неможливість досягнення консенсусу в інтересах територіального, економічного, політичного спрямування.

Прогнозувати конфлікти в країнах Близького Сходу вкрай важко, бо вони мають історичне коріння, їх динаміка залежить від втручання у внутрішні процеси країн міжнародного співтовариства та окремих країн, які іноді у своїй практиці використовують подвійні стандарти.

Таким чином, зважаючи на останні зміни в економічно-політичній ситуації на Близькому Сході та деструктивний вплив пандемії на усі країни світу (який, ймовірно, і далі буде продовжуватися) важливими для країн регіону з метою

підтримання економічного розвитку та забезпечення питань безпеки залишаються: зменшення ескалації конфліктів (в тому числі етнічних та релігійних) при зростаючій мілітаризації економік; підтримання стратегічного партнерства з країнами і міжнародними організаціями, зусилля яких спрямовані на подолання збройних конфліктів, тероризму та насильства, не поступаючи при цьому національним інтересам; оздоровлення системи державного управління на усіх рівнях, тим більше з огляду на існуючу проблему корупції; зменшення залежності національних економік від видобутку нафти та зміни її структури, розвитку альтернативної енергетики; подолання розривів між групами населення з різним доходом, бо зростає прірва між багатим і дуже бідним населенням країн, в тому числі і через прискорену урбанізацію; активізація інвестування в гуманітарну сферу та створення сприятливих умов для зайнятості населення.

3.2 Екологічні проблеми України в зовнішній політиці

Аналізуючи зовнішню торгівлю України з іншими ринками світу, слід відмітити, що коефіцієнт покриття імпорту експортом за 9 місяців 2019 року становила по країнах Близького Сходу та Північної Африки 2,54, а це у абсолютних цифрах 2,43 млрд. дол. США. Крім цього, частка імпорту у національному споживанні становить 1,93%, а це свідчення про практичну незалежність від імпорту товарів із країн Близького Сходу та Північної Африки [44, с. 30].

Відповідно до Експортної стратегії України («дорожньої карти» стратегічного розвитку торгівлі) на 2017-2021 роки, ринки Туреччини, Єгипту, КСА, Об'єднаних Арабських Еміратів, Ізраїлю й Лівану визначено ринками «у фокусі», які є потенційно привабливими для більшості галузей української економіки і можуть бути орієнтиром для

подальшого розвитку експортної діяльності [26]. Забезпечення продуктами харчування для БСПА має політичний й безпековий вимір.

Безпосереднім поштовхом до початку протестів у Єгипті, які призвели до повалення режиму Мубарака, стало підвищення цін на соціальні продукти харчування, які дотувалися державою. І хоча з розгортанням протестного руху його гасла швидко змінювалися від соціально-економічних до політичних, ключову роль у масовій мобілізації на першому етапі відіграла нестабільність на ринку імпортої пшениці й неспроможність бюджету компенсувати зростання цін. У цей період провідними постачальниками, від яких зрештою залежала харчова безпека Єгипту, були саме українські зернотрейдери. Отже, стабільність і прогнозованість ключових харчових ринків є питанням національної безпеки для багатьох держав БСПА, особливо з низьким або середнім рівнем економічного розвитку [2; 5].

Значення регіону для України також обумовлюється значним потенціалом для взаємовигідної торговельно-економічної співпраці та наявністю транспортно-логістичних морських комунікацій. Вздовж узбережжя країн регіону та через Суецький канал проходить основний морський торговий маршрут, який поєднує два глобальних центри економічної могутності – Європу та Південно-Східну Азію, а також Європу та другу за кількістю населення державу у світі – Індію.

Нафтовидобувний сектор країн Перської затоки відкриває широкі можливості для технологічної співпраці, зокрема у сфері геологорозвідувальних робіт, видобування, нафтоперероблення й розвитку інфраструктури. Україна як країна з дефіцитним балансом енергоресурсів зацікавлена у використанні цих можливостей. Також, за рейтингом DOING BUSINESS щодо ведення бізнесу даний регіон має наступні показники (табл.1) [37, с. 85].

Таблиця 3.1.- Рейтинг Easy of Doing Business за 2019-2020 рр.

Економіка	2019р.			2020р	
	Рейтинг легкості ведення бізнесу	Оцінка DB	Зміни в легкості ведення бізнесу	Рейтинг легкості ведення бізнесу	Оцінка DB
Об'єднані Арабські Емірати	11	81,28	+2,37	16	80,9
Туреччина	43	74,33	+4,34	33	76,8
Ізраїль	49	73,23	+0,64	35	76,7
Бахрейн	62	69,85	+1,82	43	76
Марокко	60	71,02	+2,46	53	73,4
Саудівська Аравія	92	63,5	+1,62	62	71,6
Україна	71	68,25	+0,94	64	70,2
Оман	78	67,19	-0,02	68	70
Йорданія	104	60,98	+1,42	75	69
Катар	83	65,89	+0,64	77	68,7
Туніс	80	66,11	+1,51	78	68,7
Кувейт	97	62,2	+0,75	83	67,4
Єгипет	120	58,56	+2,74	114	60,1
Іран.	128	56,98	+2,34	127	58,5
Ліван	142	54,04	+0,07	143	54,3
Алжир	157	49,65	+2,06	157	48,6
Судан	162	48,84	+3,75	171	44,8
Ірак	171	44,72	+0,04	172	44,7
Сирія	179	41,57	+0,02	176	42
Лівія	186	33,44	+0,23	186	32,7
Ємен	187	32,41	-0,59	187	31,8

*Побудовано за матеріалами Doing Business database. URL: <https://www.eni.com/en-IT>.

Саудівська Аравія, Йорданія, Того, Бахрейн, Таджикистан, Пакистан, Кувейт, Китай, Індія та Нігерія входять у число країн,

які досягли найкращих результатів щодо поліпшення показників у «Веденні бізнесу 2020».

Упродовж

2018-2019

років в Україні здійснили одну п'яту частину від усіх реформ світі.

Отже,

основними факторами росту співробітництва з країнами БСПА повинні стати:

привабливе географічне положення Близького Сходу

(знаходиться на межі трьох частин світу Європи, Азії, Африки);

перехрестя найважливіших транспортно-економічних шляхів;

наявність найбагатших запасів паливно-енергетичних ресурсів;

наявність значної діаспори в Україні з країн Близького Сходу та власного мусульманського населення;

високий рівень ВВП на душу населення у провідних країн Близького Сходу;

в Україні є ряд товарів та послуг,

які мають великий попит у світі і потребують географічного розширення своїх партнерів;

16

наявність дипломатичних представництв України у

18

країнах Близького Сходу та наявність

дипломатичних представництв країн Близького Сходу в Україні;

наявність договірно-правової бази між Україною та країнами Близького Сходу

Україна має й надалі дотримуватися визначеного курсу, що виходить з

пріоритетності економічного порядку денного, а отже, визначення регіону БСПА як важливого ринку. Але цей курс не означає нерозбірливості у виборі партнерів і

напрямів кооперації.

Саме цей регіон надасть Україні можливість диверсифікації джерел постачання енергосресурсів,

що має значний інвестиційний потенціал.

Перспективним напрямом взаємодії є також розвиток науково-технічної й

промислової кооперації, що уможлиблюється наявною в Україні науковою базою, технологіями і кваліфікованим кадровим потенціалом.

В умовах сьогодення Україна, як територіально велика європейська держава, але що має низький економічний та демографічний розвиток, опинилася одна між двома так званими системами колективної безпеки, а саме Європейським Союзом і НАТО, з одного боку, та ОДКБ і Митним союзом

східних держав, з іншого боку. У таких умовах держава повинна не лише виробити політику прагнення до входження в одну із систем колективної безпеки, а також розраховувати на власні сили, будувати свою систему безпеки, розвиваючи економічні можливості та посилювати сектор безпеки і оборони держави.

Міжнародна спільнота повинна взяти до уваги можливість гонки нового та більш небезпечного озброєння й почати намагатися уже зараз розв'язувати це питання. Адже характеристики та можливості цього типу озброєння та безпосередньої цієї гонки, можуть мати руйнівні наслідки для цілого людства. Ситуація в окупованому РФ Кримському півострові є ще одним, можливо не настільки очевидним, свідченням ролі ядерного чинника у підриві сучасної архітектури міжнародної безпеки. Про нього більш активно почали говорити лише зараз, хоча повідомлення-застереження уже лунали із початком окупації. За даними «Біла книга – 2021» Служби зовнішньої розвідки (СЗР) протягом останніх семи років РФ створила у Криму потужне міжвидове угруповання військ, яке охоплює наземний, повітряний і морський компоненти та налічує близько 32,5 тис. Осіб [50].

Своєю чергою Росія після 2014 року регулярно проводить масштабні навчання в Криму, зокрема з використанням ракетної зброї. Це підштовхує до небезпідставних роздумів про можливість розміщення ядерної зброї на півострові.

Оскільки міжнародна спільнота, ні Україна не спроможні отримати докладну й об'єктивну інформацію про мілітаризацію окупованого півострова, це питання стоїть гостро та є загрозою не тільки для безпеки України, але й також для європейської. Враховуючи й те, що за повідомленнями СЗР російська сторона уже створює умови для розміщення на тимчасово окупованій території Криму ядерної зброї, окремих її компонентів і носіїв, виконує роботи з відновлення об'єктів ядерної інфраструктури потрібні справжні реакція та дії міжнародного товариства, щоб не допустити перетворення Криму у

непідступну ядерну фортецю, яка буде оберігати російське «внутрішнє» Чорне море.

Лідер кримських татар Мустафа Джемільєв заявляв про відновлення колишнього радянського складу ядерної зброї «Феодосія-13» поруч із Ялтою уже у 2015 році [28]. Ще можливим місцем зберігання ядерної зброї на півострові називають військові частини Севастополя. У лютому 2021 році з'явилися повідомлення про те, що на одному з кримських аеродромів РФ збудувала майданчик для приймання бомбардувальників, які можуть переносити ядерну зброю [39].

Однак зважаючи на відсутність повних даних щодо ситуації на Кримському півострові, сучасний стан речей дуже важко контролювати, що змушує постійно перебувати у напрузі та готовності до будь-якого розвитку подій. Представлені дії Росії говорять про високу ймовірність порушення Договору про нерозповсюдження ядерної зброї 1968 року та кризи самого режиму нерозповсюдження. Територія України в будь-який момент може перетворитися на театр воєнних дій, а Європа повною мірою на собі відчує наслідки ще однієї кризи систем міжнародних відносин. Сьогодні проблема мілітаризації Криму це не тільки українська проблема. Вона з кожним днем набуває глобального виміру. Тому під час першого засідання міжнародної ініціативи «Кримська платформа», яке має відбутися у серпні 2021 року, розв'язання ядерного питання повинно бути одним із головних на порядку денному.

ВИСНОВКИ

Щодо дослідження наукових розробок сутності та мети екологічної політики. На наш погляд, під міжнародно-правовий політикою в екологічній сфері слід розуміти діяльність держави, спрямовану на захист: екологічних прав людини, екологічного різноманіття, навколишнього середовища від забруднень, застосування заходів, що знижують можливість нанесення незворотної або тривалої шкоди екології, зміцнення суверенітету, реалізацію на міжнародному рівні національних інтересів держав в екологічній сфері, світового порядку, заснованого на дотриманні основних принципів міжнародного права, забезпечення сумісності національної та міжнародної правових систем, реформування системи міжнародних відносин, з метою захисту екологічних прав людини, навколишнього середовища та сталого екологічного розвитку.

Щодо екологічних проблем, як фактору впливу на систему міжнародної політики. У сучасному глобалізаційному світі роль та вага будь-якої держави на геополітичній арені залежить від рівня конкурентоспроможності країни в геоекономічній сфері. Це безпосередньо залежить від ефективності формування та реалізації своїх конкурентних переваг. Особливо цей аспект стосується області володіння та використання ресурсної основи. Саме тому з метою забезпечення ресурсної безпеки держави необхідна розробка заходів щодо нівелювання цієї загрози через переорієнтування, пошук та заміну класичних джерел енергії та виробничої сировини на невичерпні та відновлювані альтернативи.

Політичний простір, у зв'язку з його багатоаспектністю та багатогранністю, має географічний, хронологічний (тимчасовий), соціальний, духовний і навіть математичний вимір. Відповідні «вимірювачі-індикатори» дедалі більше активно розробляються і застосовуються як у прикладній політології, так і в сучасній теорії та філософії політики. Разом з тим динамічна еволюція людства, супроводжується асинхронними по відношенню один до одного науково-технічним, технологічним та духовно-культурним «прогресами», детермінувала виникнення у процесі та

архітектоніці життєдіяльності та розвитку сучасних державно-організованих суспільств про «нових просторів». Саме глобальний екополітичний простір є сферою геополітичного протистояння. В його основі – розбіжність географічного розміщення найбільш розвинених країн світу (НРС), населення яких у сукупності складає так званий «золотий мільярд» людства, та основної маси природних ресурсів, необхідних для підтримки їх життєдіяльності та розвитку у форматі «надспоживання».

Американо-Китайські протиріччя в екологічному вимірі. У міру посилення Китаю та становлення його як глобальної держави між Китаєм та США інтенсифікується суперництво за право формулювати правила гри та визначати світовий порядок денний. І якщо починається це як суперництво за право визначати вектор розвитку АТР (суперництво за пріоритет моделі регіональної інтеграції – у формі ВРЕП або ТТП), то вже за адміністрації Д. Трампа це переростає в суперництво глобального масштабу. Запропонована Сі Цзіньпіном у 2013 р. ініціатива «Пояс та шлях» сприймається у Вашингтоні як масштабний геополітичний проект, який має на меті створення китаєцентричного світопорядку.

Не менш гострою проблемою, що провокує «екогеополітичне протистояння», є проблема «транскордонних забруднень», основним генератором яких виступають НРС, і насамперед США. При цьому саме явна ескалація забруднення глобальної біосфери стала однією з основних причин загальнопланетарних деструктивних змін клімату та загострення екологічної кризи. Таким чином, що склалося в сучасному світі екополітичний простір справді трансформувався у сферу геополітичного протистояння, небезпека якого важко переоцінити.

Розвиток «зеленої економіки». Тому вкрай важливо прийняти своєчасні та ефективні заходи щодо досягнення (найоптимальніший варіант – під егідою ООН) міжнародного консенсусу у сфері ресурсокористування, забезпечення глобальної екологічної безпеки та створення необхідних умов для переходу світової спільноти до сталого розвитку.

Щодо екологічного чиннику у протистоянні країн Близького Сходу. Особливість сирійського конфлікту та складність його вирішення, на нашу думку, полягають не тільки в його безпрецедентній тривалості порівняно з повстаннями в інших арабських країнах, що багато в чому було визначено роллю національних збройних сил та геостратегічним становищем Сирії. Сирійська криза вивів на політичну авансцену нові соціальні сили, оголивши спектр гострих соціальних протиріч, кланових, конфесійних, етнічних та земляцьких конфліктів.

Нормативно-правове, інституційне забезпечення та інструменти екологічної дипломатії. Отже, аналіз основних напрямів інтересів США в АТР свідчить, що США розглядають АТР як об'єкта доповнення своїх економічної, політичної і військової сил. Опорою для збереження впливу США в АТР є передове базування збройних сил, а також двосторонні альянси з Японією, Австралією і Південною Кореєю, співробітництво з регіональними утвореннями: АСЕАН та AUKUS. Стосовно взаємовідносин з Китаєм, то політика США спрямована на стримування його амбіцій і можливостей як регіонального центру сили і провідного політичного актора. На випадок недосягнення консенсусу щодо «перезавантаження» СНО-III в межах строку його дії альтернатива із проведенням переговорів про наступний договір не зникає. Конче необхідно створити ґрунт для обговорення предметної сфери майбутньої (потенційної) угоди.

Проблеми України в зовнішній політиці. Важливим стратегічним напрямом співробітництва України з країнами Близького та Середнього Сходу має стати налагодження взаємовигідної співпраці в інвестиційній сфері. Україна зацікавлена в масштабних інвестиціях з Близькосхідного регіону у розвиток економіки, сільськогосподарства, рекреаційного та туристичного бізнесу.

Перспективним напрямом видається налагодження співпраці з таким важливим сегментом світової фінансової системи, як ісламський банківський капітал,

щосьогодністрімкопосилює свою присутність у країнах немусульманськогосвіту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Волохов В. БлизькийСхід: стабільнанестабільність. БорисфенІнтел. 18.10. 2019. URL: https://bintel.org.ua/analy_tics/geopolitics/blizkij-sxid-stabilna-nestabilnist/.
2. Волохов В. Перська затока: новийщабельскалації? Борисфен Інтел. 15.06.2019. URL: <https://bintel.org.ua/blogvolokhov/perska-zatoka-novij-shhabeleskalaci%D1%97>
3. ВосканянЕлена. «Рашид Исмаилов: «Россия недостаточно использует мягкую силу «зеленой дипломатии»» // Эковестник. 28 мая 2019 г. URL: <http://ekovestnik.ru/article/377701/> (Дата обращения: 15.05.2020)..
4. Гуменна Н.О. Міжнароднаекологічнабезпека в сучасномурозумінні. ЩорічнаМіжнароднанауковаконференція «Травневістудії 2020: історія, міжнародні відносини». Донецькийнаціональнийуніверситетімені Василя Стуса, 24 квітня 2020. URL: <https://jts.donnu.edu.ua/issue/view/280>
5. Глобальна та національнабезпека: словник-довідник, уклад.: Г.П. Ситник, О.І. Пошедін, М.М. Шевченко, С.П. Завгородня, М.Г. Орел; за заг. ред. Г.П. Ситника, Київ 2016
6. Гуменна Н.О. СпівпрацяУкраїни з міжнароднимиорганізаціями в сферіохоронинавколишнього природного середовища. XIV Міжнароднанауково-практична конференціястудентівтамолодихвчених «АктуальніпроблемизовнішньоїполітикиУкраїни». ЧернівецькийнаціональнийуніверситетіменіЮріяФедьковича, 18 грудня 2020. URL: http://science.chnu.edu.ua/index.php?page=ua/2021conferenc/0001_publ%202

7. Декларація Конференції Організації Об'єднаних Націй з проблем оточуючого людину середовища. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declarathenv.shtml
8. Декларація Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища та розвитку. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_455
9. Доклад Всемирной комиссии по вопросам окружающей среды развития. URL: <https://www.un.org/ru/ga/pdf/brundtland.pdf>
10. Джигирей В.С., Сторожук В.М., Яцюк Р.А. Основы экологии та охорона навколишнього природного середовища. Львів: Афіша, 2001. 272 с. 49
11. Договір про нерозповсюдження ядерної зброї від 1 липня 1968. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_098#Text
12. «Зеленая» дипломатия как эффективная платформа для «зеленого инвестирования» // Официальный сайт Российского экологического общества. URL: <http://ecosociety.ru/bez-rubriki/zelenaya-diplomatiya-kak-effektivnaya-platformadlya-zelenogo-investirovaniya/>
13. .Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі. Гельсінкі, 1 серпня 1975. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_055#Text
14. Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» від 28 лютого 2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text>
15. Закон України «Про оцінку впливу на довкілля», редакція від 1 грудня 2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19#Text>
16. Зміна клімату: наслідки та заходи адаптації. Аналітична доповідь. Київ: Національний інститут стратегічних досліджень, 2020. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-10/dop-climate-final-5_sait.pdf
17. Іванюта С.П. Загрози у сфері екологічної та техногенної безпеки та їх вплив на стан національної безпеки. Київ:

Національний інститут стратегічних досліджень, 2019. URL:
<https://niss.gov.ua/sites/default/files/2018-04/Monitoring-Eco-lvaniuta01d1c.pdf>

18. Інформаційно-аналітична довідка про виникнення НС в Україні у 2020 році. URL: <https://www.dsns.gov.ua/ua/Dovidka-za-kvartal/119288.html>

19. Інформаційно-аналітична довідка про виникнення НС в Україні упродовж I кварталу 2021 року. URL:
<https://www.dsns.gov.ua/ua/Dovidka-zakvartal/122684.html>

20. Керстен К., Абдеррахман А. Як вторгнення Туреччини у Сирію змінює баланс сил на Близькому Сході. Deutsche Welle. 11.10.2019. URL: <https://www.dw.com/uk/>

21. Кантемирова З. Э. Деятельность неправительственных организаций по защите прав детей в Российской Федерации // Вестник московского городского педагогического университета. Серия: юридические науки. 2009. №1. С.34–40.

22. Конвенція про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті від 19 березня 1999. URL:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_272#Text

23. Коппель О., Гаспарян А. Американський чинник трансформації Близького Сходу. Американська історія та політика. 2016. № 2. С. 128-134. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ahp_2016_2_19

24. Мішин О. Битва титанів: що значить протистояння Ірану з Саудівською Аравією. Радіо Свобода. 17.11.2017. URL:
<https://hromadske.ua/posts/shcho-znachyt-protystoiannia-iranu-z-saudivskoiu-araviiei>

25. Микієвич М.М., Андрусевич Н.І, Будяков Т.О. Європейське право навколишнього середовища. Львів, 2004. URL:
http://epl.org.ua/images/pdf/people/EUROPEAN_UNION_ENVIRONMENT_AL_LAW.pdf

26. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2018 році. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. Київ, 2018. URL: https://mepr.gov.ua/files/docs/Zvit/2020/%D0%9D%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%20ДОВІДЬ%20ПРО%20СТАН%20НАВКОЛИШНЬОГО%20ПРИРОДНОГО%20СЕРЕДОВИЩА%20В%20УКРАЇНІ%20У%202018%20РОЦІ_.pdf
27. Підберезник І. Країни Південно-Східної Азії та політика балансування між США та Китаєм. Сполучені Штати Америки у сучасному світі: політика, економіка, право, суспільство. 2015. Ч. 2. С. 222–229.
28. Рамкова конвенція ООН про зміну клімату від 29 жовтня 1996 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_044
29. Резнікова Н.В. Глобальні екологічні проблеми в сучасному світі: екологічна детермінанта міжнародних економічних відносин. Київ: Вістка, 2016. URL: <http://194.44.12.92:8080/xmlui/handle/123456789/3332>
30. Сабадаш В.В. Екологічні конфлікти: теоретико-методологічні аспекти еколого-економічного дослідження. Суми, 2010. URL: <https://www.researchgate.net/publication/279463125>
31. Савчук Т. «Арабська весна»: Близький Схід через 10 років після хвилі революцій. Радіо Свобода. 17.12.2020. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/arabs-ka-vesna-10-rokiv-naslidky/31006081.html>.
32. Сапегін С. Війна, голод, хвороба, смерть – трагічні сторінки історії Ємену. Листи до приятелів. 22.07.2020. URL: <https://lysty.net.ua/yemen20>.
33. Сабадаш В.В. Типологія екологічних конфліктів. Механізми регулювання економіки. Суми, 2007. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/3059>
34. Співробітництво з міжнародними організаціями. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. 25 червня 2020.

URL: <https://mepr.gov.ua/content/spivrobitnictvo-z-mizhnarodnimiorganizacijami.html>

35. Угода між Україною та Міжнародним агентством з атомної енергії про застосування гарантій від 17 грудня 1995. Редакція від 15 липня 2000. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_028#Text (дата звернення: 03.12.2020)

36. Угода між Урядом України і Програмою розвитку Організації Об'єднаних Націй від 18 червня 1993. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_400#Text (дата звернення: 03.12.2020)

37. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Редакція від 30 листопада 2015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text

38. Участь України в Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ), 30 січня 1992. URL: <http://old.mfa.gov.ua/ua/aboutukraine/international-organizations/osce>

39. Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо забезпечення екологічної безпеки та підготовку заходів до 35-х роковин Чорнобильської катастрофи» від 09 грудня 2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/556/2020#Text>

40. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про Стратегію національної безпеки України»» від 14 вересня 2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>

41. Хилько М. Екологічна безпека України: навчальний посібник. Київ: КНУ ім. Шевченка, 2017. URL: <http://www.philosophy.univ.kiev.ua/uploads/editor/Files/Vykkladachi/Hylko/%D0%A5%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D0%BA%D0%BE%20M.I.%20Екологічна%20безпека%20України.%20Навч.%20пос..pdf>

42. Чердабаев Р.Т. // «Нефть: вчера, сегодня, завтра»- 2010г-М. 2. Воробьев Ю.Л., Акимов В.А., Соколов Ю.И. // «Предупреждение и ликвидация аварийных разливов нефти и нефтепродуктов»- 2005г-М

43. Яценко Л.Д. Екологічний складник національної безпеки: основні показники та способи їх досягнення. Аналітична доповідь. Київ: Національний інститут стратегічних досліджень, 2014. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2015-01/Ecology-1b42b.pdf>
44. Рио-де-Жанейрская декларация по окружающей среде и развитию. Рио-де-Жанейро, 1992. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/riodecl.shtml
45. Abdouli, M., Hammami, S. (2020). Economic growth, environment, fdi inflows, and financial development in Middle East countries: Fresh evidence from simultaneous equation models. *Journal of the Knowledge Economy*, 11(2), 479–511.
46. European Commission: A European Green Deal. URL: https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en
47. Global Environment Outlook 5: Environment for the future we want. URL: http://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/8021/GEO5_report_full_en.pdf?sequence=5&isAllowed
48. Green Growth Index 2020: веб-сайт. [Електронний ресурс] / Режим доступу: URL: <https://greengrowthindex.gggi.org/wpcontent/uploads/2021/01/2020-Green-Growth-Index.pdf>
49. Iraj Roudgar. The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order. Institute of Global Claims, 2020. URL: https://www.researchgate.net/publication/347173941_The_Clash_of_Civilizations_and_the_Remaking_of_World_Order
50. U.S.-China Economic and Security Review Commission. (2019, November). Report to Congress of the U.S.-China Economic and Security Review Commission. Executive Summary and Recommendations. <https://www.uscc.gov/sites/default/files/2019-11/2019%20.pdf>